CZU: 81’28
ORCID: 0000-0002-2686-3942
DOI:10.5281/zenodo.3566696

Ecaterina PLEŞCA
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

CUVINTE DE SUBSTRAT EXAMINATE DIN PERSPECTIVA GEOGRAFIEI LINGVISTICE

Words of substratum examined from linguistic geography perspective

Abstract: The article presents the results of the research of substrate words from the perspective of linguistic geography (letters A and B, partially) in the geographical and linguistic space of the East Prut.

The presentation of the language material is done with words arranged in alphabetical order.

The first part of the presentation of each word includes its definition in Romanian lexicographic sources (ED-Explanatory Dictionary, RLD-Romanian Language Dictionary), information about the first attestations, etymological aspects of the word and its attribution to the substrate. At the end of Part I, data are provided on the presence of the word examined in the Romanian language dialects of the Southern Danube.

The second part of the presentation of each word contains data regarding the territorial (geographical) spread according to the dialectological sources: MAL (Moldovan Atlas of Languages, Vol. I and II), RALR.Bas (Romanian Atlas of Languages by Regions, Bessarabia, North Bukovina and Transnistria, Vol. I-IV), CCDA (Common Carpathian Dialectological Atlas, Vol. I-VII), DT (Dialectal Texts, Vol. I-III et al.), DD (Dialectal Dictionary, Vol. IV) and others.

The presented information is only a small part of a larger piece about the territorial spread of the words of substrate in the Romanian language spoken to the East of Prut.

Keywords: Romanian language, dialectology, local word, meaning, point of inquiry, linguistic atlas, dialectal texts, territorial spread etc.

Rezumat: În articol sunt prezentate rezultatele cercetării cuvintelor de substrat din perspectiva geografiei lingvistice (literele A şi B, parţial) în spaţiul geografic şi lingvistic din estul Prutului.

Prezentarea materialul de limbă se face pe cuvinte aranjate în ordine alfabetică.

Prima parte a prezentării fiecărui cuvânt cuprinde definirea lui în surse lexicografice româneşti (DEX, DLR), date despre primele atestări, aspecte etimologice ale cuvântului şi atribuirea lui substratului. În finalul părţii I se aduc date despre prezenţa cuvântului examinat în dialectele limbii române din sudul Dunării.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

În partea a doua a prezentării fiecărui cuvânt se conţin date privitoare la răspândirea teritorială (geografică) potrivit surselor dialectologice: ALM (*Atlasul lingvistic moldovenesc* vol. I şi II), ALRR. Bas (*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria* vol. I-IV), ADCC (*Atlasul dialectologic carpatic comun* vol. I-VII), TD (*Texte dialectale*, vol. I-III ş.a.), DD (*Dicţionar dialectal*, vol. I-V) ş.a.

Materialul prezentat este doar o parte mică dintr-o lucrare mai mare privind răspândirea teritorială a cuvintelor de substrat în limba română vorbită la est de Prut.

Cuvinte-cheie: limba română, dialectologie, cuvânt autohton, semnificaţie, punct de anchetă, atlas lingvistic, texte dialectale, răspândire teritorială ş.a.

În lucrarea de faţă am cercetat cuvintele de substrat pe care le are în uz limba română vorbită la est de Prut. La selectarea lor ca atare ne-au servit drept bază repertoriul cuvintelor autohtone întocmit de Gr. Brâncuş (prin comparaţia cu albaneza) şi cel prezentat de C. Poghirc în *Istoria limbii Române* (II, 1969).

Materialul selectat a fost organizat pe părţi. În partea I se aduce explicarea cuvântului după DEX, DLR, mai rar, sunt prezentate explicaţii ale cercetătorilor cuvintelor de substrat. Primele atestări ale cuvântului sunt prezentate după lucrările de referinţă în domeniu. Cât priveşte atribuirea cuvântului la substratul limbii române, se aduc concordanţele acestuia din albaneză (or, comparaţia cu albaneza rămâne să fie cea mai sigură dintre metode) urmate de explicaţii etimologice şi de numele unora dintre cercetătorii susţinători ai originii autohtone a acestuia.

În contextul cercetării substratului limbii române, considerăm foarte importantă reconstrucţia făcută pentru româna comună (după Gr. Brâncuş) ca fază şi formă de trecere a cuvântului autohton de la latină la română, reconstrucţii de care facem uz. Un alt aspect asupra căruia ne oprim în I-a parte a grupării materialului cercetat este prezenţa cuvântului autohton în dialectele din sudul Dunării, fapt important nu numai pentru unitatea limbii române, dar şi pentru vechimea cuvântului în limbă. Doveditoare în acest sens sunt forma şi semantica cuvântului autohton păstrat la sud de Dunăre.

Partea a II-a a expunerii materiei se referă în totalitate la spaţiul de limbă română din estul Prutului.

Cu intenţia de a oferi cititorului o imagine reală a răspândirii teritoriale a cuvintelor autohtone, am folosit, întâi de toate, materiale de teren – fapte de limbă fixate în expediţiile dialectologice în aria de limbă română cercetată (ALM, ALRR. Bas., DD, ADCC, TD, DTG.

Referitor la faptele de limbă excerptate din sursele enumerate, trebuie să aducem următoarele precizări. Din lipsa unor programe speciale, transcrierea fonetică a cuvintelor a fost simplificată pe măsura complexităţii. Pentru înregistrările din textele dialectale se aduc doar câteva exemple de uz, pentru restul înregistrărilor sunt notate numai punctele cartografice.

Cât priveşte materialul prezentat în ADCC, în mod special vom aminti despre transcrierea africatei *ţ* prin *c, ć, c'* (ex., *вы'гыс вы'гыс = bârâț bârâț* [ADCC vol. 6, h. 71] ş.a.).

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

În legătură cu reţeaua ADCC trebuie amintit că în spaţiul cercetat din Ucraina localităţi cu populaţie românească: avem în pct. 78, 80, 94, 110 – din Nordul Bucovinei; şi în pct. 129, 130, 131– din sudul Basarabiei, localităţi pe care le prezentăm în contextul românităţii din estul Prutului. În legătură cu chestiunea dată, vom aminti că în reţeaua atlasului au fost incluse pct. 115 şi 116 cu populaţie ucraineană din R. Moldova, care au ca împrumut unele dintre cuvintele de substrat din limba română.

În articolul de faţă am inclus numai cuvintele de substrat sigure, literele *A* şi *B* (*-brad*), prezentate în ordine alfabetică.

A B U R (E)

I. Cuvânt polisemantic şi de circulaţie generală în limba română, inclusiv în româna vorbită la est de Prut. Al. Graur l-a inclus printre cuvintele fondului lexical principal al limbii române. [Graur, 1954, p. 48]

Dicţionarele dau pentru *abur* s.m., pl. *aburi* semnificaţiile: 1. Vapori de apă. 2. Ceaţă rară. 3. (Rar) Adiere. 4. Fig. Suflare uşoară (a vântului), boare. [DEX]

Este unul dintre cele 32 de cuvinte autohtone sigure cu atestări în cel dintâi secol de scriere în limba naţională (1521-1620). [Mihăilă, 2010, p. 147, 304;] Primele atestări ale autohtonului *abur* le avem din prima jumătate a sec. al XVI-lea în *Psaltirea Hurmuzachi* (107v/23-25; 124/26–124^{v}/1-3), *Liturghierul* lui Coresi (4^{v}/7) ş.a. prin formele *abur, aburu* cu semnificaţiile „vapori de apă; suflare, răsuflare”. Forma *abure*, variantă ce pare să fie mai veche decât *abur,* este atestată la 1640. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuş, 1983, p. 28]

Ca element autohton comun românei cu albaneza, se confruntă cu corespondentul de origine indoeuropeană şi autohtonă din albaneză *avull*, gheg. *abull* (în sec. XVII: *avullë*, şi **abullë*, reconstruit de Brâncuş). [ILR, 1969, p. 335; Brâncuş, 1983, p. 28-30; ş.a.] Înrudirea cuvintelor din română şi albaneză nu poate fi tăgăduită, deoarece acestea provin, în mod independent, dintr-un izvor comun. [tot acolo]

Date fiind deosebirile semantice dintre rom. *abur* şi alb. *avull* „fum, abur”, B. P. Hasdeu consideră cuvântul românesc perpetuat direct din substrat, din tracă (EMR, II/ 2013, p. 125-127), ipoteză susţinută de Al. Philippide [Philippide, 1925, p. 695], Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 271], C. Poghirc [ILR, 1969, p. 335], I. I. Russu [Russu, 1970, p. 131-132], Gr. Brâncuş [Brâncuş, 1983, p. 28-30], N. Raevschii [SDE, p. 16], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 147] ş.a.

Gr. Brâncuş reconstruieşte pentru româna comună forma **abure*, aflată astăzi în uz alături de *abur*. [Brâncuş, 1983, p. 30]

În spaţiul de vorbire a limbii române, autohtonul *abur(e)* îl avem în uz numai în dialectele dacoromân *ábur* „abur, vapeur” şi aromân á*buru* „vapori de apă” (Caragiu, 5). [Mihăilă, 2010, p. 147; ILR, 1969, p. 335] Mai mult ca atât, *abur(u)* este unul dintre cele 4 cuvinte din categoria cuvintelor autohtone sigure cu atestări în primul secol de scriere naţională, întâlnite în dacoromână şi aromână. [Mihăilă, 2010, p. 256-257]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

II. Este un cuvânt cu răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut.

DELM explică pe *abur* s.m., pl. *aburi* prin 1) pl. Vapori de apă. 2). Ceaţă rară, negură uşoară. 3). Suflare lină; adiere de vânt. 4. *fig. rar* Cantitate foarte mică; pic; ţâră. *Un abur de sare*. *Un abur de somn*. 5. *fig*. Grad mare de concentrare de alcool; miros tare şi plăcut, cf. *aburii vinului* „tăria vinului"; ameţeală produsă de vinul consumat. [DELM I, p. 21]

Cuvântul nu-l avem fixat în atlasele lingvistice apărute la Chişinău.

DD aduce derivatele: *aburi*: *aburéşti* vb. ind. prez. în îmb.: *pâniea abureşti* cu sensul „se coace", *pământu abureşti* „se usucă [se zvântează]", ambele notate în or. Chişinău [AD; după DD I, p. 66]; apoi varianta *abureşci* (despre gunoi) cu înţelesul „putrezeşte" notat în pct. 83, s. Broşteni, Râbniţa [ALM, într. 1445; după DD I, p. 66]; precum şi diminutivul *aburaş* s.n. „pomană mică" înregistrat în s. Crihana Veche, Cahul, pct. 223 [tot acolo].

TD. În *Textele dialectale* avem câteva înregistrări ale autohtonului *abur* cu semnificaţia de bază „vapori de apă": „...şî i̯eu̯ [pâinea] pro̯aspâtâ o̯ fac întotd˘e̯auna / la abur¦ // ...am speĉialâ pintru abur¦ / ş-o pun ş-olecuţâ s-o i̯eie aburi /" [Gr. rom., s. Nesfoia, p. 286]; „Tuoamna, cân vedz, cî i̯esî pânia ŝ"eia, i̯esî abur[i] din pământ arat bini". [TD I/2, p. 138; s. Crihana-Veche, pct. 223]

Cu sensul „suflare, boare de vânt" îl avem în următoarele fragmente de texte folclorice înregistrate în s. Moldovanovka, reg. Krasnodar: „Cân[d] vânt[u] aburé, / Săŝ"irătorii di la [i]inimî trăj"é." [TD I/2, p. 152; Moldovanovka, pct. 228] şi în s. Covurlui, Leova: „La curţâli duniavoastrî vinim Pi faţa pământului, Pi aburii vântului, Cântând, chiuind…". [TD II/2, p. 273; s. Covurlui, pct. 179]

În satul Cartal (reg. Odesa) cuvântul abur a fost înregistrat cu sensul „pomană caldă". Răspunsul a fost provocat de întrebarea: La pomana caldă se spune cumva abur? „– abur / abur // cîn[d] faĉ¦ abur... se faĉe̯ la tre¦ zilį // la nou zili / la treį săptămîn¦ / la şasi săptămîn¦ /patruzèj dį zili" [Gr. rom., Cartal, p. 34]; Aici confruntaţi următorul fragment de text din s. Martanoşa care denotă prezenţa clară a lui abur în limba vorbită în partea locului: [Întrebare: A „dăuza" făceau „abur", mâncare caldă?] „– da /da / da // bu̯orş [r] bu̯orş / cartȯafį / gałuşe̯ // crupi / catli̯ēti / cari ŝe̯ au̯ / cari mai̯ boga[z] / mai̯ mul gătésc". [Gr. rom., s. Martânoşa, p. 172] Cu sensul „pomană mică" în pct. 223, s. Crihana Veche a fost notat derivatul diminutival aburaş s.n. [Gr. rom., s. Crihana Veche, [pct. 223]; DD I, p. 66]

Din câte cunoaştem, *abur / aburaş* cu semnificaţia „pomană caldă" dată mortului este cunoscut şi în centrul R. Moldova, ex.: „Fă sî iasî acoló un aburaş, c-aşeia-i pomana lui." [or. Străşăni]

Alte semnificaţii pe care le au derivatele autohtonului *abure* la est de Prut: *aburit* „ameţit de băutura tare/ alcoolică consumată": *Acasă a venit cam aburit…* (= nu beat, ci doar ameţit de băutură); *abureală* „ameţeală uşoară": în expr. *a da în abureală, a fi cuprins de abureală* „ameţeală uşoară, stare de dezechilibru a sănătăţii, când organismul înregistrează scăderi şi ridicări de temperatură însoţite de uşoare eliminări de sudoare"; expr. sinonimă: *a da în călduri*.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

A R G E A

I. *Argea* s.f., pl. *argele* (pop.), cuvânt autohton învechit şi popular în dacoromână, este cunoscut cu sensurile: „război de ţesut”, „cele două scânduri care unesc transversal extremităţile războiului de ţesut”, „fiecare dintre grinzile de lemn fixate de o parte şi de alta a unei plute pentru a ţine strânse lemnele care o compun”; „construcţie rudimentară de scânduri în care se aşează, vara, războiul de ţesut”; „boltă ori acoperiş al unei clădiri”. [DEX] După C. Poghirc, semnificaţia de bază a rom. *argea* pare să fie „încăpere (construită în pământ)” > *încăpere „strâmtă” > *trecere îngustă. [ILR, 1969, p. 328]

Este unul dintre cele 9 cuvinte autohtone sigure cu prime atestări în cel dintâi secol de scriere în limba naţională, care nu se întâlnesc în dialectele sud-dunărene. [Mihăilă, 2010, p. 256] Cea mai veche atestare a dr. *argea* o avem în toponimie cu anul 1604, august 21 într-un act de hotărnicie din Moldova. [Mihăilă, 2010, p. 148, 304]

Românescul *argea* este un element de vocabular comun românei şi albanezei. [Rosetti, 1986, p. 244] În albaneza de nord există numeroşi termeni corespunzători (inclusiv în toponimie) care par să provină dintr-o bază comună şi să facă parte dintr-un câmp semantic unitar. [Brâncuş, 1983, p. 30]

Ar fi de subliniat faptul că autohtonul *argea* este unul dintre puţinele cuvinte româneşti cu prototip anteroman atestat în antichitate. El poate fi apropiat de cuvinte atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice [ILR, 1969, p. 328], „ceea ce a simplificat problema etimologică”. [Russu, 1970, p. 133] „Etimologia corectă a termenului a fost dată de Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, II, p. 49-52) [EMR, II/ 2013, p. 286-290)”. Aducând variantele semantice, el confruntă pe *argea* cu v.maced. ʾάργελλα „locuinţă sub pământ”, cimerian ʾάργιλλα „id”, trac. άργίλος „şoarece”. [ILR, 1969, p. 328] Amplu documentată de N. Jokl, aceasta a fost acceptată de numeroşi învăţaţi. [Brâncuş, 1983, p. 30-31; I. I. Russu, 1970, p. 132-133] Tot N. Jokl apropie rom. *argea* de alb. *ragal* „Hütte” [„colibă, bordei”, „cocioabă”]. [ILR, 1969, p. 328] În opinia lui Brâncuş, „termenul trebuie să fi existat şi în tracă, cu o formă identică sau asemănătoare cu a celei din vechea macedoneană”. [Brancuş, 1983, p. 31]

Gr. Brâncuş include pe rom. *argea* printre cuvintele autohtone sigure. [tot acolo, p. 30] Moştenit din substrat îl consideră Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 244], C. Poghirc [ILR, 1969, p. 328], I. I. Russu [Russu, 1970, p. 132-133], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 309, 311] ş.a.

Ca termen din sfera vieţii rurale străvechi, odinioară *argea* a fost răspândit în toate zonele dacoromânei. [Brancuş, 1983, p. 30]

În dialectele limbii române din sudul Dunării nu este cunoscut.

Pentru româna comună a fost reconstruită forma **argea*. [Brâncuş, 1983, p. 163]

II. În spaţiul de limbă română din estul Prutului cuvântul *argea* îl avem înregistrat numai în DELM cu menţiunea „învechit”: *argea*, *argele* s.f. 1) Război de ţesut. 2) Colibă în care se aşează vara războiul de ţesut. 3) Acoperiş. 4) Intrare la un bordei. 5) Fiecare dintre cele două bare transversale ale unei plute, care ţin trunchiurile ce o compun. [DELM I, p. 102] Alte surse nu-l înregistrează.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Aici ar fi de adăugat că în spaţiul de limbă română de la est de Prut sensurile „acoperiş” – „intrare la un bordei/ beci” ale autohtonului *argea* au fost ulterior „acaparate” de împrumutul slav *gârlici* „intrare îngustă într-un beci sau bordei” (< sud-sl., scr. *грлић*) îngustând aria de utilizare a termenului autohton. În acest sens cf. pe *gârlici* ca varietate diatopică pentru *strungă* [ALRR. Bas. II, h. 204], *jgheab* (în masa teascului) [tot acolo, h. 113] ş.a.

B A C I

I. În limba română apelativul *baci* s.m. este general cunoscut cu semnificaţiile: 1. Cioban care conduce o stână. 2. Cel care câştigă şi aruncă primul la jocul de arşice. (DEX)

Este unul dintre cuvintele care, foarte probabil, în secolele trecute au făcut parte din fondul principal lexical al limbii, dat fiind uzul larg al acestuia în păstorit – domeniu principal al economiei locale de altădată. În prezent apelativul *baci* poate fi considerat ca ieşit din fondul principal al limbii române [Graur, 1954, p. 109] ocupând spaţii periferice.

Concurat încă din perioada românei comune de *păstor* şi *păcurar*, termeni de origine latină, iar mai târziu şi de *cioban*, termen oriental, sau de *oier*, creat în română, *baci* s-a menţinut şi s-a impus profund în onomastică prin specializarea semantică cu care a fost moştenit: „mai mare peste ciobani, cel care prepară brânza la stână”. [Brâncuş, 1995, p. 23] De timpuriu cuvântul este răspândit în toponimia şi antroponomastica veche. Ca atare a fost atestat în sec. al XIII-lea – al XV-lea. Mai întâi între anii <1293-1302> a fost atestat prin antroponimul *Bačь* în documentele sârbeşti (citat de Hasdeu) [Mihăilă, 2010, p. 29], apoi la 1546: *Baciu*, *fiul lui Voloşca din Conţăşti*. În documentele Basarabene este atestat la 1661: *Gaspar de Puţintei şi Baciul de acolo, martori la vânzarea unei părţi din moşia Veprova-Puţintei*. (după Cosniceanu, 2004, p. 16). La 1709 Lupaşcu, feciorul lui *Baci* din Sireţ, vinde serdarului Darie Donici o parte de loc din bătrânul Erhan din Drăsliceni. [Gonţa, p. 591; după Cosniceanu, 2004, p. 16]. Ca apelativ este atestat cu anul 1462. [Mihăilă, 2010, p. 29]

Cuvânt comun românei cu albaneza. Corespondentul albanez *baç*, *bac* „şeful ciobanilor (cel care face brânza)”, „fromager” este folosit extrem de rar. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuş, 1983, p. 31]

Pentru prima dată cuvântul *baci* a fost atribuit substratului de B. P. Hasdeu (*Col. Tr*., 1874, 104). C. Poghirc îl include printre cuvintele comune cu albaneza, însă cu etimologie neclară. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuş, 1983, p. 31] I. I. Russu îl tratează ca element autohton. [Russu, 1970, p. 133] G. Mihăilă îl include printre cuvintele autohtone cu cele mai vechi atestări în limba română. [Mihăilă, 2010, p. 29] „Probabil moştenit din latina dunăreană, în care e împrumutat din daco-mezică”. [SDE, p. 48] Ca termen pastoral vechi, Gr. Brâncuş atribuie pe *baci* substratului [Brâncuş, 1983, p. 31] observând că înţelesul fundamental al termenului „mai mare peste ciobani, cel care prepară brânza la stână” este un înţeles tehnic păstoresc cunoscut numai în română şi albaneză, sens propriu românei comune. [tot acolo, p. 31, 32] Pentru româna comună a fost reconstruită forma *baciu*. [tot acolo, p. 165]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Rom. *baci* este unul dintre cele 10 cuvinte autohtone prezente în toate cele patru dialecte ale limbii române, fapt ce probează unitatea limbii române: dacoromân *baci*, *baciu*, aromân *baci*, *bačĭŭ, baciu*, *bagiu*, meglenoromân *bač, bačiu* şi istroromân *båte, båţe*. [ILR, 1969, p. 335; Mihăilă, 2010, p. 254]

Ar fi de remarcat că în spaţiul românesc *baci* este cunoscut şi ca termen de respect cu referire la un frate mai mare, o rudă sau un cunoscut mai în vârstă (nene, bade), precum şi frate vitreg, tată vitreg, unchi, bunic, moşneag. [Scurtu, 1966, p. 267-268]

II. DELM defineşte pe *baci* s.m. prin 1. Ciobanul care e mai mare la o stână. 2. *rar* (la jocul de arşice) Jucătorul care câştigă şi aruncă primul. [DELM I, p. 150]

Cuvântul *baci* nu a fost cartografiat de atlasele lingvistice apărute la Chişinău. Lipsa lui în **DD** ne face să credem că acesta nu a fost inclus în *Chestionar*. A fost notat numai în **TD** înregistrate în s. Cartal din sudul Basarabiei: „[brânza] báĉŭ o fáĉį / ş-acás-o lŭa… făcútâ gáta”. [Gr. rom., Cartal, p. 17]

ADCC. Întrucât *Cestionarul* alcătuit pentru ADCC conţine un şir de întrebări legate de creşterea vitelor / oierit – ocupaţie prioritară la popoarele din Carpaţi, autohtonul *baci* a fost notat pe mai multe hărţi lingvistice şi planşe cu material necartografiat din volumele 1, 3 şi 7 de atlas. Potrivit acestora, el înregistrează o circulaţie însemnată nu doar la români, ci şi la popoarele vecine din spaţiul carpatic şi balcanic (ca împrumut).

Ar fi de remarcat faptul că în ADCC autohtonul *baci* dispune de o hartă lingvistică aparte (vol. 7, h. 11 „Baci”) notat cu semnificaţiile cunoscute în arealul carpatic: (1) conducătorul stânei şi al întregii gospodării la păşunea din munţi; (2) conducătorul păstorilor la stâna din munţi; (3) cioban care prepară brânza (la stâna din munţi); (4) ajutor de cioban; (5) semnificaţii singulare. [ADCC vol. 7, h. 11]

În punctele cartografiate în R. Moldova autohtonul *baci* a fost notat cu varianta fonetică *baš’*. Dintre semnificaţiile enumerate mai sus au fost înregistrate numai primele trei: (1) „conducătorul stânei şi al întregii gospodării la păşune” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125; (2) „conducătorul păstorilor la stână ” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125, 127, 128; şi (3) „cioban care prepară brânza (la stână)” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125, 127, 128 [tot acolo]. Localnicii ucraineni din pct. 116 consideră cuvântul (*baš’a*) moldovenesc la origine. [tot acolo]

În localităţile româneşti din Ucraina termenul păstoresc *baci* a fost cartografiat cu semnificaţiile: (1) „conducătorul stânei şi al întregii gospodării la păşunea din munţi”, pct. 78, 80 (*bač’*); 94 (*baš’*); (2) „conducătorul păstorilor la stâna din munţi”, pct. 78, 80 (*bač’*); 94 (*baš’*); 131 (*bač’*); (3) „cioban care prepară brânza (la stâna din munţi)” pct. 78, 80 (*bač’*); 94 (*baš’*); dar şi (4) „ajutor de cioban” în pct. 94 (*baš’*) [tot acolo], semnificaţie necaracteristică cuvântului în limba română.

Pe harta 23 din acelaşi volum de atlas au fost cartografiate varietăţile diatopice folosite pentru a desemna pe conducătorul păstorilor şi a întregii gospodării la stâna din munţi. Cu semnificaţia dată autohtonul *baci* a fost notat doar în localităţile populate de români în pct. 114, 117, 118, 122-125 (*baš’*) din R. Moldova şi în pct. 78, 80 (*bač’*), 94, 130 (*baš’*) din Ucraina. [ADCC vol. 7, h. 23]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Cât priveşte semantica cuvântului examinat, prezintă interes faptul că la români *baci* apare doar cu semnificaţii desemnând preocupări ce conţin ideea „mai mare peste", „responsabil de", iar pentru „păstor (la oi) la stâna din munţi" în localităţile româneşti din R. Moldova şi Ucraina avem notaţi termenii *cioban* şi *mocan.* [ADCC vol. 7, h. 7] Pe când la popoarele vecine împrumutul *baci* a fost notat ca varietate diatopică pusă în legătură cu ocupaţia de păstor: „păstor la turma de berbeci" sau „berbecar" [tot acolo, h. 6], „ajutorul păstorului la păşunatul oilor în munţi" [tot acolo, h. 8], „păstor la vitele sterpe" [tot acolo, h. 5], „strungar, ajutorul păstorului care mână oile la muls" [tot acolo, h. 12].

Ar mai fi de remarcat şi faptul că în spaţiul românesc de la est de Prut, potrivit datelor din ADCC, nu au fost notate derivate ale autohtonului *baci*, pe când în ţările vecine au fost cartografiate un şir de derivate prin care sunt desemnate construcţii şi încăperi la stâna din munţi (*ad litt*. „încăpere a baciului"). [ADCC vol. 1, MN Pl. 10, 11, 12, 13, 14, 16, ADCC vol. 7, h. 15]

Spre deosebire de spaţiul românesc din dreapta Prutului, la românii din stânga Prutului autohtonul *baci* nu apare ca termen de respect şi adresare către un bărbat necunoscut de vârstă înaintată. Cu semnificaţia dată el a fost notat într-un şir de puncte de anchetă din Slovacia, Ungaria, Ucraina. [ADCC vol. 3, h. 47] Faptele date vin să susţină afirmaţia unor cercetători ai substratului limbii române că, încă de timpuriu, autohtonul *baci* şi unele dintre derivatele sale au pătruns în limbile vorbite de popoarele vecine cu românii. [Russu, 1970, p. 133; Brâncuş, 1983, p. 32] Respectiv, sunt atestate semnificaţii pe care în limba română vorbită la est de Prut nu le mai avem în uz.

În ce priveşte situaţia actuală a apelativului *baci* în limba română vorbită la est de Prut, ar fi de observat că acesta este un cuvânt cunoscut, însă înghesuit spre periferia uzului. Este bine fixat în onomastică prin numele de familie *Baciu* prezent în mai multe localităţi (s. Recea, Saca, r-ul Străşeni; s. Burlăceni, r-ul Cahul ş.a). În toponimia din zonă avem numele de localitate *Băcioi* (atestat la 1485). [Eremia, 2008, p. 39; Arbore, 2001, p. 10]

B A L Ă, B A L A U R (E)

I. În prezent cuvântul *bală* s.f. este rar întâlnit în dialectul dacoromân. Cu sensul de „monstru, dihanie, fiară groaznică" apare în limba populară. Cu aceleaşi semnificaţii este cunoscut derivatul dialectal *bălătenie*. Fiind concurat de *balaur***,** autohtonul *bală* se află pe cale de dispariţie.

Întâlnit, de cele mai multe ori în basme, cu sensul de „monstru care întruchipează răul, imaginat ca un şarpe uriaş, cu unul sau cu mai multe capete, adesea înaripat; dragon" (DEX), autohtonul *balaur* s.m. şi-a îngustat uzul, fiind înghesuit de împrumutul v.sl. **змии** „şarpe"; „zmeu", „balaur" (în română refăcut după pl. *zmei,* ca în cuvintele de origine latină *zeu* : *zei*, *leu* : *lei*). [SDE, p. 152]

Autohtonele *bală* „fiară, monstru" şi *balaur(e)* „şarpe mare" se află printre cuvintele româneşti ce au atestări în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice. [ILR, 1969, p. 328] În limba română cuvântul bază *bală* este atestat târziu, între anii 1800-1812. [Mihăilă, 2010, p. 304] Mult anterioară, cca pe la 1337-1340, este prima atestare

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

a compusului *balaur*, anume prin antroponimul *Bělaurъ*, urmată de atestări la 1349, 1354 ş.a. [Mihăilă, 2010, p. 30, 254] Un şir de atestări ale cuvântului le avem din I-a jumătate a sec. al XVI-lea. [DERS, 1981, p. 11; vezi alte atestări în EMR, III]

Autohtonul *bală* se află printre cuvintele comune românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 335] fiind confruntat cu alb. tosc *bollë* „şarpe mare" şi gheg *bullar* „şarpe de apă". Dintre acestea, stadiul cel mai arhaic a fost conservat de limba română. [Brâncuş, 1983, p. 34]

Unele dintre sursele lexicografice îl prezintă cu etimologie necunoscută. Al. Philippide consideră că ambele cuvinte de substrat *bală* şi *balaur* trebuie puse în legătură etimologică [Philippide, 1925, p. 634] şi examinate împreună. Despre înrudirea lor evidentă au mai vorbit Th. Capidan (DR, II, 810), Gr. Brâncuş (1983, p. 34), Vl. Georgiev (RRL, X, 1965 1-3, pp. 70-75) ş.a. Optând pentru înrudirea lor etimologică, Vl. Georgiev aduce explicaţia în care se „arată că la originea rom. *balaur* se află un compus i.e. **bolā* (sau **bēlā*) „grand serpent d'eau [şarpe mare de apă]" (cu *o* > *a* la nivelul limbii dace). Astfel elementul **bolā* (**bēlā*) a devenit în dacă **bala-* adj. (comp. skr. *bála-m* „Kraft, Stärke, Gewalt" [= „putere fizică, forţă, tărie, putere"] prezent în numele de persoană dac *Balius*, *Decebalus*), iar în albaneză s-a substantivat : *bollë*. Al doilea element al compusului **-udra* (> **u(r)ra*) se compară cu v.bg. *vydra*, lit. *údra*, avest. *udra* etc. „şarpe acvatic mare" (cu *dr* > *rr* > *r* la nivelul românei). [după Brâncuş, 1983, p. 34; v. ILR, 1969, p. 328]

Cuvântul este atribuit substratului de C. Poghirc, I. I. Russu, Gr. Brâncuş, Vl. Georgiev, G. Mihăilă, N. Raevschii ş.a.

Gr. Brâncuş reconstruieşte pentru româna comună forma **balauru* şi presupune că „termenul era general în româna comună". [Brâncuş, 1983, p. 33]

După clasificarea făcută de G. Mihăilă, *balaur* este unul dintre cele 16 cuvinte înregistrate în dacoromână, aromână şi meglenoromână. În dacoromână avem pe *bală* „fiară, monstru", *balaur(e)* „şarpe mare", în aromână pe *Balaura* (antroponim şi toponim), iar în meglenoromână adj. *bălaură* „(prună) mare" sau *bălăúră* „id.". (Capidan, Megl. III, 32; DR, II, p. 810); [ILR, 1969, p. 328; Bâncuş, 1983, p. 33; Mihăilă, 2010, p. 254] În aromână nu este cunoscut ca apelativ. Gr. Brâncuş a înregistrat în localităţile aromâneşti din Albania varianta *buláru* „serpent rouge, serpent à yeux fermés" ş.a. care ar putea fi forme târzii. [Brâncuş, 1983, p. 32-33] Astfel, derivatul *balaur* este atestat în trei din cele patru dialecte ale limbii române.

II. DELM explică cuvântul bază *bală* s.f. prin 1. (folcl.) Dihanie, monstru. 2. (fig. depr.) Fiinţă urâtă, slută. [DELM I, p. 143]; iar pe *balaur* s.m. (folcl.) prin 1. Monstru închipuit având aspect de şarpe uriaş cu unul sau mai multe capete, adesea înaripat şi vărsând foc pe gură. [DELM I, p. 142]

În spaţiul de la est de Prut autohtonul *balaur* a fost cartografiat de ALM (harta fonetică „Balaur") şi notat în toate punctele de anchetă cu formele: *bălaur*, *balaure*, *balaor, bălauri(e), balauri; balahur*, *balahor* (cu *h* epentetic), excepţie făcând pct. 97 (s. Vărăncău, Râbniţa). Având răspândire generală, în spaţiul de limbă română cercetat el formează o singură izoglosă. [ALM I/ 1, h. 109]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

În mai multe puncte din ariile laterale şi izolate de răspândire a limbii române autohtonul *balaur* nu se află în uz. A fost conservat doar în câteva expresii, fără ca localnicii să-i cunoască semnificaţia: *era bălaur de sânge* (pct. 190, Bairak, reg. Donetsk); *parcă eşti un balaur*, adică un om rău (pct. 194, Kamenskoie/ Taşlâc, reg. Odessa); *şăde ca un balaur* (pct. 234, Dikovka, reg. Kirovograd); *graieşti ca un balaur* (pct. 229, Novoukrainka, reg. Kirovograd); *şădz ca on balaur´*, *balaor´* (pct. 34, Širova, reg. Nikolaev). În pct. 230 (Gantiadi, r-ul Gagra, Abhazia) localnicii fac uz de expr. *taci, măi balauri*! Potrivit explicaţiei aduse de informatori, aşa li se spune în localitate copiilor, când aceştia plâng, însă sensul cuvântului *balaur* nu le este cunoscut. Numai informatorii din Bol'šaja Serbulovka (pct. 48) şi Subbottsy (pct. 233), reg. Nikolaev presupun că termenul *balaur* folosit de localnici în expr. *te-ai întins ca un balaur'* ar însemna „şarpe". [ALM I/1, h. 109; DD I, p.107, 108]

DD aduce forma *balahur* s.m. „balaur" înregistrată într-o poveste în s. Grinăuţi-Moldova, Ocniţa: „Aesti merî nu dovdeu sî sî coacî, cî on balahur cu 6 capiti viné noaptea şî le fura". [AFM, 19/3/54/7; după DD I, p. 108]

TD. În *Textele dialectale* cuvântul a fost înregistrat doar în texte folclorice, anume în poveştile reproduse de informatori din mai multe localităţi din spaţiul cartografiat: „– ... fuj" di̯-aiŝ" ca sî vii̯i un bălaur sî ni mânânŝ"i pi noi şi tî-a mânca şî pi tini." [TD II/2, p. 123; s. Trifăuţi, pct. 58]; „Cîn sî duŝ"i iel sî vadî, un balaur mari mânca o lebădî, ...cân dă saǧ"i̯a-n balauru ăla... nu l-a tăi̯at pi balaur. Balauru întuoarci cuoada ş-l-apuc-aşǎ." [TD I/2, p. 122-123; Plavni, pct. 221]; „Ie [fata babii] ᵘo luat şî s-o dus în pod, şî n-o luat ĉ'i ĭ-o spus stăpâna, unu [sunduc, ladă] urât, da ie o luat unu frumos, plin cu şărk"i, cu bălauri, cu di tuoati." [TD III/2, p. 185; Utconosovca, pct. 216]; „Cân o ajuns ş-o vinit acasî, ᵘo dişk'is sanducu, şărk" şî bălauri şî di-acum s-o mânânĉ'i." [TD III/2, p. 186; Utconosovca, pct. 216]; „…şî din tu̯oati pⁱărţîli vᵉne̯au̯ ... copii̯i balau̯ure / i̯epur¦ / vulk¦i / şî ... i̯a i̯-a dat mâŋcari / i̯-a pe̯ptănat... . [Gr. rom., Cartal, p. 36]. În poezia populară, cuvântul a fost înregistrat într-o urătură culeasă în s. Moldovanovka, reg. Krasnodar: „ğădi̯a s-o‿ŋcalicat pi̯ oŋ‿cal graur, bălaur / d̯u şaŭa de aur. [TD I/2, p. 151; Moldovanovka, pct. 228].

În satul Colincăuţi din Bucovina *balaur*, în rostirea locală *balaor*, ar însemna „şarpe mare". Acesta a fost notat în următoarea relatare din partea locului: „spuné tatu mi̯eu̯ câ la făli̯éşti… pi malu prutulu // şî i̯ara um‿mare balaure̯ // ş-acel balaur făĉé pagubâ boi̯erulu // prind̯ea mînzoĉi/ mēi̯i/ vi̯ţă̆i̯ …". [Gr. rom., Colincăuţi, p. 298]

Atât *bală*, cât şi *balaur* sunt astăzi prezente în onomastica locală. În antroponomastică acesta apare ca nume de familie în mai multe localităţi. În toponimie este notat oiconimul *Bălăureşti*, sat în r-ul Nisporeni, atestat cu anul 1619. [Arbore, 2001, p. 12; Eremia, 2008, p. 40]

B A L I G Ă

I. Termen vechi pastoral cu răspândire generală în limba română.

Báligă s.f., pl. *baligi* [sau *balegă* s.f.] (Adesea figurat) Excrement de animale mari; *băligar*. (DEX)

Cea mai veche atestare a rom. *baligă* o avem prin derivatul toponim *Bălegoşi* (*balegă* + suf. *-os*) din anul 1545, mai. O atestare anterioară o avem într-un document din anul 1534, octombrie 5. [Mihăilă, 2010, p. 149; Brâncuş, 1995, p. 23]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Cuvântul se întâlneşte numai în română şi albaneză, fără corespondente în alte limbi indoeuropene [ILR, 1969, p. 335; Russu, 1970, p. 135], situaţie pentru care ni se propune comparaţia cu alb. *baligë* (în Grecia), *balgë*, *bajgë*, *baglë*, *bajgëlë, balëgë* s.f. „excremente/ balegă de bovine şi cabaline”. [Mihăilă, 2010, p. 149] În opinia lui Gr. Brâncuş, „Forma de bază din albaneză, pe care trebuie să o luăm în consideraţie în raport cu cuvântul românesc, este *balëgë*”. [Brâncuş, 1983, p. 35]

Apelativul *baligă* a fost atribuit substratului de I. I. Russu [Russu, 1970, p, 135-136], N. Raevschi [SDE, p. 45], Gr. Brâncuş [Brâncuş, 1983, p. 35], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 149] ş.a.

Cât priveşte răspândirea lui în substratul limbii române, Gr. Brâncuş nu exclude ipoteza că vechiul cuvânt păstoresc *baligă* „trebuie să fi avut o răspândire foarte mare în limbile populaţiilor preromane”. [Brâncuş, 1983, p. 35]

Aria geografică şi istorică a cuvântului cuprinde dialectele limbii române din sudul Dunării. Astfel, în aromână avem formele *balig*, *baligă*; în aromâna din Albania formele *baligă*, *balike*, *baigă*; în istroromână forma *balegă*; iar în meglenoromână este cunoscut *baligă* cu sensul „căcărează (de oi), baligă”. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuş, 1983, p. 34-35; Russu, 1970, p. 135; Mihăilă, 2010, p. 149]

II. Autohtonul *baligă* are răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut.

ALM înregistrează cuvântul pe harta 556 „(Noi) ungem (podeaua de lut cu baligă de cal)” [întrebare: *Ce ziceţi că faceţi, când daţi pe jos cu un strat subţire de lut cu baligă?*]. Ca răspuns la întrebare, cuvântul a fost notat în îmbinări precum: „măzăluim [= ungem] cu lut cu baligă”, pct. 1, 4; [cf. cazul împrumutului „májîm s hlinai s balihai”, pct. 52, localitate de ruşi şi pct. 49, localitate de ucraineni]; „feţuim cu lut cu nasâp şî cu baligî”, pct. 8; „netedzâm cu lut cu baligî/ă”, pct. 13, 34; „nitidzîm casa cu lut cu baligî”, pct. 81; „undjém cu lut cu baligî”, pct. 22, 23, 24, 48, 51, 56, 70, 74, 75, 97, 99, 229, 234/ „únjim cu lut cu baligî”, pct. 67, 70, 73, 76, 79, 84, 90, 91, 94, 96, 105, 111, 123, 136, 146, 149, 167, 171, 183, 185, 186, 194, 197, 200, 210, 215, 233; „únjim cu lut cu baligî di cal”, pct. 93, 113, 117, 119, 189; „úndzim cu lut cu baligî”, pct. 202; „únzim cu baligî şî cu lut”, pct. 224; „feţuim cu lut cu baligî”, pct. 23-28, 50, 59, 64, 66, 98, 100, 103, 126, 130, 132, 154, 165, 176, 177, 179, 195-197, 228, 230-232, 236/ „făţuim cu lut cu baligî”, pct. 221; „feţuim cu lut cu baligî di cal”, pct. 62; „feţuim cu baligî”, pct. 163; „lichim cu lut cu baligî”, pct. 28 (rar), 37, 38, 44, 65, 77, 87, 89, 92, 104, 107, 112, 131, 135, 157, 160-162, 173, 178, 180, 182, 184, 193, 195 (rar), 198, 199, 201, 204, 206, 209, 211, 216, 220, 223; „lipim cu lut cu baligî”, pct. 212; „lichim cu lut cu baligî di cal”, pct. 43, 45, 221; „lichim cu pământ galbin cu baligî di cai”, pct. 222; „trăjém cu scândurica cu lut cu baligî”, pct. 58, 106, 118; „trazem cu lut cu baligî cu scînduris”ia”, pct. 83; „trazém casa cu baligî”, pct. 82; „muruim cu lut cu baligî”, pct. 138, 170, 174, 175, 187, 190, 227, 235; „mur’im cu lut cu baligî”, pct. 225, 226; „drejim cu baligî”, pct. 202; „dăm cu baligă”, pct. 218. [ALM II/1, h. 556]

DD înregistrează pe *baligî* s.f. cu semnificaţiile „băligar”; „băligău, strat, târlî” (pct. 22, 26, 30, 34, 46, 48, 51, 56, 58, 73, 76, 83, 94, 104, 118, 149, 152, 157, 185, 194, 196, 200, 207, 224-226, 233, 236). [ALM, într. 1443; după DD I, p. 108-109] Alături de cuvântul bază, DD prezintă unele derivate ale acestuia: *băligău* (*bălegău*, *băligâu*)

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

1) subst. cu sensul „băligar” (pct. 199, 203, 223); 2) adj. cu sensul „galben-întunecat, cam cafeniu” (pct. 149). [AD; după DD I, p. 197]; *bălij”iu*, adj. „galben-întunecat, cam cafeniu” (pct. 117, 126). [tot acolo, p. 198]; *băligăriu* (*baligariu*) adj. 1. „galben-întunecat, cam cafeniu; băligău, bălij”iu” (pct. 164, 168) [tot acolo, p. 197]; precum şi în îmbinările de cuvinte: *baliga-ᵘoaĭi* adj. „untdelemniu; verdi-scârnav, oloetic, pasâcî” (pct. 45). [tot acolo, p. 108]

ADCC. În ADCC cuvântul autohton *baligă* a fost înregistrat doar pe harta semantică **balIga* „balegă” (vol. 6, h. 6). În localităţile cartografiate din R. Moldova şi cele româneşti din Ucraina acesta a fost notat cu varianta fonetică *baligы*. Dintre semnificaţiile cartografiate ale cuvântului, în localităţile româneşti au fost notate numai (1) „excremente ale animalelor domestice” în (pct. 114, 117-128); 115 (*balega*) din R. Moldova şi în pct. 78, 110, 129-131 din Ucraina; cu sensul (1.1.) „excremente ale animalelor cornute mari” a fost notat numai în pct. 94 din reg. Cernăuţi; iar cu semnificaţia (1.2.) „bălegar putrezit folosit ca îngrăşământ” în pct. 116 (*, balega*) din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. 6].

TD. În volumele de *Texte dialectale,* culese şi editate de dialectologii de la Chişinău, autohtonul *baligă* este înregistrat într-un şir de relatări ale informatorilor cu referire la gospodăria casnică.

În textele „Prelucrarea lânii”, „Cum se lucrează lâna” a fost notat în relatările informatorilor vizând starea lânii după tunsoare, înainte de a fi spălată. În textele cu această tematică apelativul baligă a fost înregistrat în localităţile: Nemirovca: „Sî duŝ"i moşn̦agu la d̦al, tundi ᵘoili, aduŝ"i lâna… îŋcurcatî cu cornuţ, cu gunᵘoaĭi, cu bal'gî…” [TD II/2, p. 137; pct. 60]; Obreja-Veche: „ş-o dus bărbatu la stânî, o tuns oili, ş-o adus nişti lânî acasî, îŋcarcatî di baligî, di glod, di ŝ"i-ĭ murdăriĭi pi d̦al.” [TD II/1, p. 74; pct. 66]; Mejrecie: „Torn uŋcrop pi dânsa [lână] ş-o oparę̦esc... ca sî sa mᵘoaĭi baliga, tăt.” [TD I/1, p. 45; pct. 7]; Feşteliţa: „[lâna] o ş̆dzut v-o două dzâli, ş-s-o mu̯et baliga ŝ"eia tăt g"inişor.” [TD I/2, p. 34; pct. 174]; Cârnăţăni, pct. 167: Ş-am lăsat-o ᵘo dzî şî s-o muⁱet ghini bal‿ga ŝ"eia pi dânsa.” [TD III/2, p. 133]; [TD II/2, p. 76; Vancicăuţi, pct. 23]; [TD I/1, p. 84; pct. 27]; [TD I/1, p. 118; Bădiceni, pct. 51]; [TD II/2, p. 111; Trifăuţi, pct. 58];

Câteva dintre textele dialectale aduc fapte despre folosirea baligii la înălbirea pânzei puse la ghilit. În acest sens vom aduce date din localităţile Valea-Perjei-Veche: „[pânza] dupa ŝ"i‿am tij"it-o g"inişor, o duŝ"im, o mu̯em în apî, ş-apî punim bal'gî di ᵘoaĭi, ş-o ț̂ânem acolo v-o trii dzâli în bal'gî di ᵘoaĭi, ş-apu o luăm la fântânî, ş-o g"ilim, v-o trii dzâli o g"ilim g"ini, pân-sî faŝ"i albî, frᵘmuoasî.” [TD II/1, p. 222; pct. 197] şi Toceni: „…di-acólo m-am dus la baltî cu dânsa [pânza]… i-am făcut soponi̯alî cu baligî di cal, cu ŝ"enuşî la un loc, aşă s-fâŝ"ia cânipi...” [TD I/2, p. 44; pct. 182]

Autohtonul baligă a fost notat în majoritatea textelor despre cum se face o casă, vizând etapa de finisare – lipitul sau unsul pereţilor şi a sobei: „dupa ci̯-am gătit-o di cladit [soba], s-aducî fimei̯a lut bun cu bal'gî.” [TD II/2, p. 69; Forostina, pct. 22]; „[casa] an lik"it-o cu pli̯iavî, ş-ap an lik"it-o cu baligî, ş-ap an dat-o cu var.” [TD II/1, p. 129; Novosergheevka, pct. 92]; „…dăm întăi cu lut cu pli̯avî, dupa ŝ"î sî usucî, dăm cu lut cu

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

bal'gî, o văruim.” [TD II/1, p. 233; Valea-Perjei-Veche, pct. 197]; „framânț cu baligî, sî ŝ"iĭi baligos; dinainti cu paĭi, ş-apoi cu baligî.” [TD I/2, p. 182; Voloşskoe, pct. 235]; „[Casa] ᵘo feţuim tot cu lut cu baligî di caĭ, ş-apu-ᵘo dăm cu var…” [TD II/1, p. 280; Kişinevka, pct. 236]; „o uns casa cu lut g"inişor, o prins a unj"i cu lut cu bal'gî. Tot aşa cu lopățîca o unj"i frumuşăl tătî casa. O unj"i tăt cu lut cu bal'gî, dup ai̯asta o dăm cu var.” [TD II/2, p. 208; Pohoarna, pct. 84]; „ᵁO uŋj"i [casa] prima cu pli̯avî, ş-apu cu bal'gî lutu sî faŝ"i, şî dup‿aş"éi̯a sî văru̯i̯eşti, sî pun uş, ferestri şî sî mutî băi̯eți-ŋ casî noũî.” [TD III/2, p. 144; Ciobruciu, pct. 173]; „Pi la căsuțâli nᵘoastri / Š"eli cu baligî di vacî lik"iti...” [TD I/2, p. 155; Moldovanovka, pct. 228]; „Noi̯ cum faŝém clacâ ş-cu lut ũẑém // da ş-apú de̯-amú cu balegî / cu ísta /u dăi̯ co̯-ałb...” [Gr. rom., Martânoşa, p. 173]; „Am_ mai_avut_timp sî mai fac un lut, sî lipesc, sî mai fac c-o baligî, sî mai spăl ᵘo pode...” [TD I/2, p. 48; Toceni, pct. 182]

Informatorul din localitatea Biserica Albă vorbeşte despre *baligă* ca remediu în cazul rănilor la animale: „– ... i̯el o‿lo‿[= luat] balˇigă ş-o uns marțîna [= iapa] pă und'-o fost…crĕpată [= ruptă] hăi̯u! / o uns-o cu ĉei̯e ş-am ińít / [Gr. rom., Biserica Albă, p. 316].

În texte ce vizează treieratul grâului autohtonul *baligă* a fost notat în Nemirovka, pct. 64: „…cu mătura acoló felezui̯e grâu sî ş"iĭi curat, sî nu ŝ"iĭi vri̯-o bal″gî, vri̯-un băț şevá, ş-îl vânturá tăt.” [TD II/2, p. 151; Nemirovka, pct. 64]

Povestind despre foametea din anul 1933, informatoarea din s. Ghidirim (sat în stânga Nistrului) recurge la apelativul *baligă* ca să explice cum arătau turtele din stevie cu care se alimentau: „/făŝę lip!óş! aşá / turtâ / da i̯ę i̯erá /.../ ca cînd i̯ará baligî de vacâ/”. [Gr. rom., Ghidirim, p. 141]

Dintre derivate TD înregistreză pe *băligar* sb.: „i̯ei, sî duŝ"i, tundi ᵘoili, aduŝ"i lâna acasî, lâna murdarî, plinî di băligar, plinî di tătî nevoi̯a.” [TD III/2, p. 158; Nadrecinoie, pct. 186]; „Lucrăm la‿nŝ"eput di fevral' la parniŝ"i, şî li̯-am distupat, li̯-am curățât, li̯-am pus băl'gar, cum dzâŝ"m noi, ş-apu am pus pământ…” [TD II/1, p. 85; s. Gura-Căinarului, pct. 67]; „Tătî i̯arna căram băligarⁱ pintru parn'ic. … controlăm dacî băligari̯u s-o-ncălzât, ari timpiratura di la ŝ"insprizăŝ"i gradi-n sus.” [TD III/1, p. 141; Sărata-Veche, pct. 73]; „Di cu tuoamnî paᵃmântu lî prigatem aşắ: duş"em gunoĭ baligar' dĭaŝ"ela.” [TD III/1, p. 94; Sănătăuca, pct. 70]; *băligat, -ă adj.*: „ş-ᵘo dus ᵘomu ş-ᵘo tuns ᵘoili. ᵁO adus lâna acasî, murdarî, baligatî.” [TD III/1, p. 50; Moşana, pct. 43]; *baligos adj.*: „Framânț cu baligî, sî ŝ"iĭi baligos; dinainti cu pai̯i, ş-apoĭ cu baligî.” [TD I/2, p. 182; Voloşskoe, pct. 235]; băligá vb.: „...stăte̯é u̯om la marjînâ // câ di̯-uŋ caz dacâ z báligâ calu apă / trébe s-o strîẑ cu dui̯énu stînĝîi̯é. // [Gr. rom., Utkonosovka, p. 39 (pct. 216)]; „.../vaca-i cu capu-m puod/ să iertaz bal"igă pâ îngâ ie nu-i ńemic / tătâ-i pă păreț / dim piĉioare̯. [Gr. rom., Strâmtura, p. 384]

ADCC. În ADCC cuvântul autohton baligă a fost înregistrat doar pe harta semantică *balIga „balegă” (vol. 6, h. 6). În localităţile cartografiate din R. Moldova şi cele româneşti din Ucraina acesta a fost notat cu varianta fonetică 'baligы. Dintre semnificaţiile cartografiate ale cuvântului, în localităţile româneşti au fost notate numai (1) „excremente ale animalelor domestice” în pct. 114, 117-128; 115 (balega) din

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

R. Moldova şi în pct. 78, 110, 129-131 din Ucraina; cu sensul (1.1.) „excremente ale animalelor cornute mari” a fost notat numai în pct. 94 din reg. Cernăuţi; iar cu semnificaţia (1.2.) „bălegar putrezit folosit ca îngrăşământ” în pct. 116 ('balega) din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. 6].

B A L T Ă

I. *Baltă* s.f., *bălţi* pl. 1. Întindere de apă stătătoare de obicei nu prea adâncă, având o vegetaţie şi o faună acvatică specifică; zonă de luncă inundabilă, cu locuri în care stagnează apa; *p. ext*. lac. 2. Apă de ploaie adunată într-o adâncitură; groapă cu apă sau cu mocirlă; (prin exagerare) cantitate mare de lichid vărsat pe jos; băltoacă. (DEX)

Se regăseşte în lista cuvintelor ce fac parte din fondul principal lexical al limbii române întocmită de Al. Graur. [Graur, 1954, p. 48]

Autohtonul *baltă* este unul dintre cuvintele cu cele mai vechi atestări în documentele medievale. Primele atestări le avem în toponimie: la 1336 prin oiconimul *Balthahaza* (sat dispărut), apoi la 1468 prin oiconimul *Baltha* (sat dispărut). Apelativul baltă îl avem atestat la începutul secolului al XVI-lea – în anul 1505, ianuarie 15, apoi în anul 1508, decembrie 23. [Mihăilă, 2010, p. 30]; DERS, 1981, p. 11; Brâncuş, 1995, p. 23-24]

Comun românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 336], autohtonul *baltă* este unul dintre puţinele cuvinte româneşti apropiate de cuvinte atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice [(cf. toponimul trac *Di-baltum*, *Δε-βελτός* „două bălţi”, aflat în regiunea băltoasă a golfului Burgas). [prezenţa în traco-iliră şi literatura v. ILR, 1969, p. 328; Brâncuş, 1983, p. 36] Atestat încă în antichitatea balcanică, cuvântul are o mare răspândire geografică (prin formele *balt-* : *palt-*) în sudul şi estul Europei până în zilele noastre, fapt ce „ne dovedeşte că e vorba de un cuvânt preslav care trebuie să fi existat şi în iliră”. [Brâncuş, 1983, p. 36] În opinia lui C. Poghirc, anume atestările antice traco-ilire [ILR, 1969, p. 328; Russu, 1970, p. 136-137] ar face dovada originii autohtone a rom. *baltă* şi alb. *baltë*. În susţinerea originii autohtone ar fi şi numărul foarte mare de derivate pe care le are cuvântul în ambele limbi, precum şi prezenţa masivă a acestuia în toponimie încă din antichitate. Originea slavă a cuvântului, pentru care au optat mai mulţi cercetători, este doar aparentă: nici rom. *baltă* / alb. *baltë*, nici derivatele lor nu au suportat metateza lichidelor (Puşcariu, Capidan, Phipippide), întrucât influenţa slavă asupra românei şi albanezei s-a produs mai târziu.

Mai mulţi dintre cercetători – I. I. Russu, G. Ivănescu, G. Mihăilă ş.a. – consideră cuvântul românesc *baltă* de origine autohtonă. [Russu, 1970, p. 137; Mihăescu, 1993, p. 311-312; Mihăilă, 2010, p. 30] N. Raevschii îl prezintă cu origine neclară, însă nu exclude nici probabilitatea moştenirii lui din substrat. [SDE, p. 45]

Autohtonul *baltă* este cunoscut în toate dialectele limbii române având numeroase derivate, însă cea mai mare răspândire o are în dialectul dacoromân ca apelativ / entopic, precum şi ca toponimic şi antroponimic. În dacoromână, aromână şi meglenoromână este cunoscut cu forma *baltă*, iar în istroromână cu formele *båtę, bâte* având sensul „apă stătătoare”. [ILR, 1969, p. 328]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

II. DELM explică pe *baltă* s.f., *bălți* pl. prin 1. Rezervor natural de apă stătătoare de adâncime mică în care cresc diferite plante acvatice. 2. Apă rămasă de pe urma revărsării unui râu sau în urma unei ploi mari. [DELM I, p. 143]

La est de Prut cuvântul *baltă* are răspândire generală, formând o singură arie compactă.

ALM înregistrează pe *baltă* în pct. 140 în îmbinarea *loc de baltă*, folosită de localnici pentru a desemna șesul. [ALM I/1, h. 31] Harta „Topilă" [întrebare: *Cum numiți locul în care puneți cânepa în apă, la topit ?*] notează pe *baltă* numai în pct. 3 ca varietate diatopică pentru noțiunea dată. [ALRR. Bas. II, h. 136].

Pentru noțiunea „limpeziș în baltă" [întrebare: *Cum îi ziceți unei întinderi de apă limpede într-o baltă?*] autohtonul *baltă* este notat în pct. 8, 12, 13, 18-20, 22, 24, 30, 31, 33, 35, 36, 47, 58, 63, 78, 88, 102, 103, 108, 109, 114-116, 121, 122, 125, 132-134, 145, 150, 166, 187, 202, 205, 207, 228. [ALRR. Bas. IV, h. 514] Pentru aceeași, îl avem notat în pct. 55 în îmbinarea *loc gol în baltă*. În pct. 171 *baltă* este folosit de localnici alături de derivatul *băltiș*. Dintre derivate, pe aceeași hartă, a fost notat femininul *băltoagî* (pct. 140, 151, 158, 173, 184, 188, 227)/ *baltoagî* (pct. 5, 6, 10) și neutrul *băltog* (pct. 131)/ *baltog* (pct. 16). [tot acolo]

Pe câteva hărți lingvistice autohtonul *baltă* apare notat în îmbinările de cuvinte: *buhai de baltă*, varietate diatopică pentru „bufniță", pct. 231, 232 [ALRR. Bas. III, h. 349], *fluture de baltă*, varietate diatopică pentru „libelulă", pct. 6 [tot acolo, h. 354] și *șoarece de baltă*, pct. 42. [tot acolo, Pl. 27]

Un alt caz de notare a autohtonului *baltă* îl găsim în explicația adusă de informatori în pct. 211 (s. Văleni) cu referire la pasărea „barză": „cocostârș" îs pe baltă, le mai zic „bâltani". [ALRR. Bas. III, h. 345]

DD. Potrivit DD, apelativul *baltî* s.f. s-a notat în pct. 3 și 227 pentru „loc „îm râpî", unde dudím cânipa"; în pct. 234 *baltă* s-a notat pentru „râu"; iar în pct. 1-4 și 13 pentru „groapă cu apă, pe drum". [DD I, p. 109] Dintre derivate DD înregistrează pe *băltínî* s.f. în pct. 189; pe *băltuíme* s.f., în pct. 4 – ambele desemnând un „loc jos, acoperit cu apă"; pe *bălt"oágî* s.f. „șes cu umezeală, unde crește stuf, papură" în pct. 206. [ALM, într. 40; după DD I, p. 109, 198]

ADCC. Potrivit rețelei ADCC, în R. Moldova autohtonul *baltă* a fost fixat având răspândire generală cu forma *baltы*.

În ADCC apelativul *baltă* a fost cartografiat pe o hartă aparte **balta* (nr. 54) cu semnificațiile: (1) „baltă, apă stătătoare", (1.1) „loc mlăștinos, loc umed"; (2) „glod, noroi pe drum", (3) „lac", (4) „bulhac/ băltoacă", (5) nume propriu, (6) semnificații singulare. [ADCC vol. 7, h. 54] Dintre acestea în spațiul de limbă română de la est de Prut nu au fost notate sensul (2) „glod, noroi pe drum" și (6) semnificații singulare. În unele puncte de anchetă se aduc precizări semantice (detalieri).

Cu semnificația (1) „baltă, apă stătătoare" cuvântul examinat a fost notat în pct. 126; iar în pct. 114, 117, 119, 120, 122 apare cu precizarea „unde crește stuf, rogoz ș.a.". Localnicii din pct. 123 numesc prin *baltă* un „teren umed, nearabil în câmp" (1.1), iar cei din pct. 118 aduc pentru cuvântul dat explicația „loc în câmp, unde se adună apa de

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

ploaie” (1.1). Semnificaţia „lac” (3) a fost notată în pct. 127 şi 128, iar în pct. 124, 125, 127, 128 este adusă precizarea „lac în care creşte stuf, rogoz etc.”. Ca nume propriu (5), în pct. 121 a fost notat oiconimul *Balta*, iar în pct. 126 hidronimul *Balta* (lac). Semnificaţia „bulhac/ băltoacă formată după ploaie pe drum sau în câmp” (4) a fost fixată în pct. 116 (*balta*). În pct. 115 nu-l au în uz, însă cunosc că *balta* este cuvânt moldovenesc: „slovo moldavscoe”. [ADCC vol. 7, h. 54]

La românii din Ucraina autohtonul *baltă* este răspândit pe o arie largă. Cu excepţia numelor proprii (5), toate semnificaţiile enumerate mai sus au fost înregistrate pe teren. Astfel pentru înţelesul „mlaştină, apă stătătoare, unde creşte stuf, rogoz ş.a.” (1.1) *baltы* s-a notat în pct. 94; pentru „lac” (3) în pct. 78, iar în pct. 129-131 din sudul Basarabiei, alături de „lac” s-a notat precizarea „lac unde creşte stuf, firuţă-de-baltă ş.a.” (3). Cu sensul „bulhac, băltoacă” (4) cuvântul *baltы* s-a notat în pct. 80. În pct. 110 *bałtə* a fost înregistrat cu semnificaţia „adâncitură cu apă de ploaie (pe drum sau în câmp)” (6), pentru care cf. *bal'tə* „glod/ noroi pe drum” (2) înregistrat în pct. 198 cu populaţie albaneză din Serbia. [ADCC vol. 7, h. 54]

TD. În *Texte dialectale* autohtonul *baltă* a fost înregistrat, în bună parte, în relatările informatorilor despre ocupaţiile casnice vizând prelucrarea cânepei, a inului şi a lânii, precum şi ghilitul pânzei. Potrivit acestui grupaj de texte, autohtonul *baltă* a fost notat în următoarele puncte de anchetă: 11, 12, 14, 23, 28, 37, 38, 43, 50, 60, 66, 67, 71, 76, 84, 91, 128, 131, 139, 157, 161, 162, 167, 170, 174, 176, 182, 183, 195, 197, 198, 200, 215, 223, 231, 235.

Mai jos vom aduce relatări privitoare la prelucrarea cânepii (mai rar, a lânii) în care informatorii s-au referit, într-un fel, sau altul, la autohtonul *baltă*: „[Cânepa] dacî-ĭ cᵘoaptî, o rupim în rând, ş-o faŝ"im i̯arî mănuş, ş-o punim gluj"i, ş-stă, ş-sî usucî, ş-o batim dⁱ sămânţî, ş-pi aŝ"eilantî sacî ᵘo scuturăm di tot, pi urmî luăm, ş-o faŝ"im snok", ş-o duŝ"im la baltî, ş-o punim în apî ş-stă.” [TD II/1, p. 268-269; Kamâşevka, pct. 215]; „[Cânepa] am cules-ᵘo, am lasat şî s-o uscat, am făcut-ᵘo fui̯ᵘoari. Ş-apî am luat... ş-am dus-uo cu‿caruţa la baltî. Ş-am pus-o‿n baltî.” [TD III/1, p. 49; Moşana, pct. 43]; „am‿vărat-o, am legat-o, am adus-o, ş-am zvântat-o, ş-am pus-o la baltî...” [TD I/2, p. 40; Toceni, pct. 182]; „Dupa asta [cânepa] o luăm ş-o scuturăm, ş-o bătém, ş-o legăm fuiᵘoari, ş-o duşém la baltî. O lăsăm în baltî.” [TD III/1, p. 30; Corpaci, pct. 37]; „[Cânepa] O duc la baltî, ş-o pun în apî, ş-o şădzut trii dzâli.” [TD I/2, p. 31; Feşteliţa, pct. 174]; „[Cânepa] an‿legat-o malduri, ş-an‿dus-o la baltî.” [TD I/2, p. 125; Crihana-Veche, pct. 223]; „...li̯ağăm manuş [cânepa] ş-o aduŝ"ém acasî, sî usucî, o fri̯acăm, o duŝ"im la baltî. Puném în baltî, acupirim cu pomânt; şădi v-o trii-patru dzâli.” [TD I/2, p. 166; Martonoşa, pct. 231]; „[Cânepa] am pus-o‿n‿baltî, am pus-o‿n pârâu, m-an dus ş-an făcut on‿iaz, ş-an pus-o pi dânsa în‿iezuşoru ŝ"i̯ala.” [TD II/1, p. 112; s. Ignăţei, pct. 91]; „[Cânepa] o culej"im, o legăm în boţuri, o puném s-s-usuci, apoi o ducem la topit la o baltî sau la‿on părâu.” [TD II/1, p. 1; Voloca, pct. 11]; „Dupa ŝ"i ai scuturat-o [cânepa] di muc, o aduŝ"i la baltî. Dupa ŝ"i ai pus-o la baltî, acolo trebu sî steii şinŝ"i-şăsî dzâli.” [TD II/1, p. 164; Vărzăreşti, pct. 131]; „În baltî faŝ"im tok"ilî.” [TD II/1, p. 203; Tocuz; pct. 176]; „Pi urmî mă duc, ş-o duc la baltî, ş-o pun în baltî, ş-o dughesc…” [TD II/1, p. 70; Obreja-Veche, pct. 66]; „Sî usucî, pisti triĭ zâli o ducém la baltî, ca sî sî tok"iascî. ştă

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

şapti-opt zâli la baltị̂. [TD II/2, p. 42; s. Bairaki, pct. 14]; „[cânepa] o púnim la dug"it în baltî” [TD II/2, p. 125; s. Octeabriscoe, pct. 60]; „O duc la baltî [cânepa] ş-o pun în i̯az, ş-o dug"esc acolo.” [TD II/2, p. 164; s. Bilicenii Vechi, pct. 71]; „O duŝ"im la baltî sî tok"i̯ascî, sî mᵘoáĭi. Sî i̯eĭi muguru di pi dânsa… O ŝ"ercăm la baltî, dacî sî i̯e muguru dupa dânsa…” [TD II/2, p. 193; s. Pohoarna, pct. 84]; „[Cânepa] am luat-o aşa di verdi ş-am dus-o la vad, în baltî.” [TD II/2, p. 209; s. Boldureşti, pct. 128]; „După ŝ"i ai bătut mucu ŝ"i̯ala, ai luat ş-ai dus-o la baltî, ş-ai pus-o-n baltî sî muredzî.” [TD II/2, p. 210; s. Boldureşti, pct. 128]; „Inu îl duŝ"im la baltî, în i̯az să-l tok"im.” [TD II/2, p. 226; s. Ciuciuleni, pct. 139]; „[Cânepa] o culeg, o scutur di muguru ŝ"i̯ala, o duc la baltî” [TD II/2, p. 257; s. Gura Galbenă, pct. 162]; „[Cânepa] Şădi ᵘopt zâli-n baltă şî sî dug"ascî... scotém cânipa din baltî, ᵘo uscăm ᵘo zî, ᵘo meliţăm.” [TD III/1, p. 196; Ciucur-Minjir, pct. 183]; „[Cânipa] ᵁO batem di sămânţî ş-o‿duŝ"ém la‿baltî şî sî dug"eşti.” [TD III/1, p. 241; Taraclia de Salcie, pct. 198]; „Vinem la baltî, punem uo datî-n baltî, nu punem tătî [cânipa] cî iera multî.” [TD III/2, p. 11; Drăgăneşti, pct. 76], „Pi urmî mă duc la baltî. Cu dânsa [lâna]”. [TD I/2, p. 60; Novosiolovka, pct. 200]

Alte relatări în care este notat autohtonul *baltă* vizează ghilitul pânzei: „Zbanţu, cari l-am ţăsut, pândza, am pus la mui̯et... Am ᵘopărit-o, am pus-o la şti̯ubei, am scos-o... m-am dus la baltî cu dânsa, ş-am luat s-o g"ilesc.” [TD I/2, p. 44; Toceni, pct. 182]; „Ni duŝ"im la baltî ş-o g"ilim [pânza], ... la baltî, o clatim, o spalăm ş-o punim la suoari.” [TD I/2, p. 167; Martonoşa, pct. 231]; „... ş-apoĭ o duŝ"ém [pânza] la baltî şî cu mai̯u, cu t"i̯atra o batém şî gata i̯ará pândza.” [TD I/2, p. 176; Voloşskoe, pct. 235]; „Mă duc la baltî sî li g"ilesc”. [TD II/2, p. 166; s. Bilicenii Vechi, pct. 71]

În textele cu alte tematici apare rar. A fost notat într-o poveste înregistrată în s. Voloca: „Ie o nascut copiĭi, i-o dus în paduri, la o baltî mari, cari sî ki̯ema Balta-Neagrî. Şî acei doi copiĭ stăti̯aŭ lâŋgî balta ceia”. [TD II/1, p. 9; Voloca, pct. 11]

În relatările despre toponimia satului autohtonul baltă a fost notat în Pogăneşti: „Pi malu Prutulu !esti baltî...” [TD II/2, p. 255; s. Pogăneşti, pct. 161].

Ca toponim autohtonul baltă a fost atestat în onomastica locală din s. Toceni, pct. 182. În relatarea „Din istoria satului” este menţionat toponimul compus Cotul de Baltă: „S-o cumparat aşeli trii suti di ictari di la Ţâganca ş-di la Cotu-di-Baltî”. [TD I/2, p. 55; Toceni, pct. 182]

DTG. A. Eremia înregistrează entopicul *baltă* în DTG cu menţiunea „termen de circulaţie generală în Basarabia”. În deplasările pe teren au fost notate hidronimele şi toponimele: *Balta Albă* (fostă baltă în s. Goleşti [pct. 195]), *Balta Bisericii* (s. Dubăsarii Vechi), *Balta* (fost lac în s. Hagimus), *Balta Mălaiului* (lac în s. Slobozia Mare); *Balta Râioasă* (s. Heciul Vechi); *Balta Sacă* (baltă în s. Zârneşti), *Balta Roşie* (pământ arabil în s. Coteala), *Bălţile Albe* (teren agricol, fostă baltă în s. Balatina). [DTG, 2006, p. 20]

În *Dicţionarul geografic al Basarabiei* Z. Arbore notează pe *baltă* în hidronimele compuse: *Balta-Alexi* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, între limanul Cioburci şi *Balta-Florii), Balta-Avaşi* (lac în jud. Ismail, în valea Prutului, la nord de satul Hănăsenii-Noi), *Balta-Carp* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, lângă lacurile Carp şi Chârlac/ Cârlac), *Balta-Florii* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, la nord de lacurile *Balta-Alexi* şi *Balta-Carp*), *Balta-Pojar* (lac în jud. Ismail, în valea Prutului, la sud de lacul Bod / Bodul), *Balta-Tatarlo* (*-Tatarlî*). [Arbore, 2001, p.12]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

B A R Z Ă

I. *Barză* s.f., *berze* pl. Pasăre călătoare cu ciocul roşu, gâtul şi picioarele lungi şi cu penele, de obicei, albe, afară de vârfurile aripilor, care sunt negre; cocostârc. (DEX)

Prima atestare o avem prin antroponimul *Bardz* într-un document din Maramureş cu anul 1566. [Mihăilă, 2010, p. 150]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 336] Încă B. P. Hasdeu a comparat cuvântul românesc cu alb. *bard[hë]* (*barth*, art. *e barthë*) „care are în exclusivitate înţelesul adjectival de alb, iar *barzei* în această limbă i se zice *lelec*, „încât este evident că românii nu aveau ce să împrumute de acolo”. [EMR, III/ 2013, p. 207]

Cu sensul de *pasăre barză* acesta există numai în dialectul dacoromân şi trebuie legat de adjectivul *bardzu*, *bardzə* „alb, bălţat” din româna comună. [Brâncuş, 1983, p. 37, 38] Însuşi termenul *barză*, după cum remarca Hasdeu, „cată să exprime dară ideea de ceva alb”. [EMR, III/ 2013, p. 207] Folosit la desemnarea culorii albe a animalelor domestice (cf., în aromână şi în unele graiuri dacoromâne denumeşte culoarea cailor, catârilor, caprelor etc.) [ILR, 1969, p. 336], adjectivul *barz*, *barză* a fost notat cu semnificaţiile: (despre păsări) „sur, cenuşiu cu pene de culoare amestecată, albe şi negre”, (despre capre) „alb, alburiu”, „suriu, vânăt”, (despre fructe) *mere barze*. [(DR VI, p. 255); Russu, 1970, p. 137] La aromânii din Sărăcăciani a fost atestat cu înţelesul „brun, roşcat” (DR IV, p. 950). Gr. Brâncuş explică restrângerea de sens la domeniul păstoresc din cauza concurenţei, dar şi pentru a evita sinonimia cu *alb* (< lat. *albus*). [Brâncuş, 1983, p. 37, 38] Din româna comună adj. *bardzu*, *bardzə* „alb, bălţat” ajunge să formeze în dacoromână pe *barză* „cocostârc”, un adjectiv substantivat: *pasăre barză → barză*, resp. este un cuvânt format prin elipsă. [Brâncuş, 1983, p. 40]

După Hasdeu, la români originea lui este tracică: „un element lexic antelatin, primit de la daci, cari la rândul lor puteau să-l fi moştenit de la traci, sau să-l fi împrumutat de la celţi, una din două.”. [EMR, III/ 2013, p. 208] Originea autohtonă a cuvântului este susţinută de un şir de cercetători, printre care I. I. Russu, Gr. Brâncuş, N. Raevschii, G. Ivănescu, Gh. Mihăilă ş.a.

Cuvântul este cunoscut în dialectele limbii române din sudul Dunării: în aromână prin formele *bardzu*, *-ă* adj. şi sb. „bălan, pestriţ” [Papahagi, 1963, p. 193] (cf.: *capră bardză*, *mulă bardză,* „catâr bălan”); în meglenoromână prin *bardză* (nume de capră) [(DR, II, p. 519); Russu, 1970, p. 137] şi *bardză* „când e roşie pe bot, iar trupul e negru, sau are pe cap dungi de altă culoare”, precum şi prin compusul *ruşubardză* „oaie albă amestecat cu roşu”. [Russu, 1970, p. 138]

Referitor la răspândirea geografică a rom. *barză*, Hasdeu menţiona că „Afară de Muntenia şi Banat, pe aiuri se zice mai mult *stârc* sau *cocostârc*”. [EMR, III/ 2013, p. 207] Potrivit datelor cunosctute astăzi, rom. *barză* este un element de tip sudic răspândit în Muntenia, sud-estul şi nord-estul Transilvaniei, Dobrogea, sudul Moldovei. În celelalte graiuri este folosit termenul *cocostârc*. [Gheţie, 1975, p. 179, 510, 561, 562; Brâncuş, 1983, p. 37]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

II. La est de Prut cuvântul autohton *barză* este cunoscut, în special prin limba literară. În limba populară apare doar în două zone. Potrivit ALRR. Bas. III (h. 345 „Barză"), în Nordul Bucovinei este notat alături de *cocostârc* în pct. 7 (ca formă veche); în pct. 5 şi 8 apare numai în menţiunile informatorilor: „învăţăm la şcoală *barzî*" şi, resp., „*barzî* îi după cărţi". În R. Moldova avem o situaţie similară, notat fiind numai în câteva puncte de anchetă. În majoritatea dintre acestea apare în menţiunile informatorilor: „pin cărţi îi *barzî*" (pct. 77), „româneşte îi *barzî*" (pct. 145), „românii zic *barzî*" (pct. 171, 193), „românii le ziceau *barzî*" (pct. 223). Informatorii din pct. 220 ştiu că în alte părţi se zice *barză*. În pct. 138 *barză* zic doar unii, acesta aflându-se în uz alături de *cocostârc*.

Autohtonul *barză* formează o arie mică în graiul de sud-vest, grai cu infiltraţii dobrogene şi munteneşti. Aici *barză* este notat în pct. 212, 214, 217-219, 221, 222; apoi în pct. 211 alături de *pajură*. [ALRR. Bas. II, h. 345]

ADCC. În reţeaua ADCC autohtonul *barză* a fost notat ca substantiv sau adjectiv cromatic pe harta „Cocostârc" (*Ciconia*) [ADCC vol. 5, h. 66] şi pe planşa cu material necartografiat ***barzA** [ADCC vol. 6, MN 1], însă nu în punctele de anchetă cu vorbitori de limbă română.

La est de Prut autohtonul *barză* s.f. a fost notat pe harta semantică „Cocostârc" doar în pct. 131, s. Plavni din sudul Basarabiei. [ADCC vol. 5, h. 66] Pe planşa cu material necartografiat ***barzA** nu a fost notat în nici unul dintre punctele de anchetă din spaţiul la care ne referim. [ADCC vol. 6, MN 1] (pentru pasărea *Ciconia* autohtonul *barză* a fost notat în mai multe puncte de anchetă din România: 166, 167, 170, 171, 174, 176-179, 180-190). [tot acolo]

B A S C Ă

I. *Bască* s.f. sg. „lâna (tunsă de pe oaie)" [DLR, p. 453; ILR, 1969, p. 336]. După A. Candrea, „întreaga lână a oii, cât timp nu este tunsă se cheamă bască". [v. Russu, 1970, p. 138] Gr. Brâncuş explică cuvântul *bască* prin „totalitatea lânii tunsă de la o singură oaie". [Brâncuş, 1983, p. 40] În opinia lui C. Poghirc, sensul primar al cuvântului în română şi albaneză ar fi „grămadă de lână (strânsă după tunsul unei oi)". [ILR, 1969, p. 336] Semantic acesta ar corespunde lat. *vellus* „lână tunsă", „smoc de lână". [EMR, 2013, p. 237].

O unica şi foarte preţioasă atestare a autohtonului *bască* o avem între < 1573-1578 > în *Psaltirea Şcheiană* (II, 140, ps. 71, vs. 6) [EMR, III/ 2013, p. 237; Mihăilă, 2010, p. 304]: *Deştinge-va ca plo[ae]a spre bască*. [după DLR, p. 453]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 336; Rosetti, 1986, p. 245]. Hasdeu este aela care a apropiat cuvântul românesc de alb. *bashkë* (gheg *mashkë*), *baskë* „id.", considerându-l la origine tracic. [EMR, III/ 2013, p. 237] După cum constată Th. Capidan, „Corespondenţa rom. *s* : alb. *sh* probează independenţa cuvintelor din cele două limbi". [(DR, II, p. 481); ILR, 1969, p. 236]

A fost atribuit substratului de I. I. Russu [Russu, 1970, p. 138-139], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 310], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 151] ş.a.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

În sudul Dunării autohtonul *bască* se află în aromână şi meglenoromână. Spre deosebire de dacoromână, unde termenul nu mai este în uz, în aromână şi meglenoromână are răspândire generală (dată fiind practicarea aproape în exclusivitate a păstoritului de către vorbitorii acestor dialecte): ar. *bască,* pl. *băşti* „lâna toată de la o oaie, rămasă într-o bucată; o lână" [Brâncuş, 1995, p. 151] (Cf.: *acló ĭu tundeá básca di oáĭe* „acolo unde tundea lâna de oaie" [Papahagi, 1963, p. 193]); megl. *bască* „bucată de lână", pentru care Th. Capidan a notat îmbinarea *bască di lọnă* „bucată [grămadă], legătură de lână". [Russu, 1970, p. 138; v. Mihăilă, 2010, p. 151]

II. La est de Prut nu am întâlnit cuvântul decât într-o înjurătură (?)

Th. Papahagi ne comunică faptul că în aromână *bască* e folosit ca termen de înjurătură: *básca a mî´-taĭ*. Înjurătură „uşoară", *basca mă-tii* a fost auzită şi de noi mai mulţi ani în urmă. Cuvântul „bască" fiind înţeles de noi, dar, se pare, şi de unii dintre utilizatori, cu sensul „beretă". Cu certitudine, în cazul expresiei injurioase poate fi vorba numai de cuvântul păstoresc. Populaţia de la noi, în marea sa majoritate ţărani de la sate, îşi trecea viaţa fără *băşti* („berete") franţuzeşti. Astfel *bască* din expresia injurioasă poate fi pus în relaţie cu autohtonul *bască* „lână". Ieşit din uzul general, acesta s-a păstrat ca relictă numai în expresia injurioasă notată. Nemaifiind înţeles, a fost apropiat de împrumutul francez omonim.

Autohtonul *bască* lipseşte în atlase, TD şi DD apărute în Republica Moldova. Nu a fost înregistrat nici pe hărţile ADCC.

B Â L C

I. *Bâlc* s.n. Băltoacă, bahnă, mocirlă. [(DLR, p. 453); Mihăilă, 2010, p. 220] este prezentat cu răspândire în Moldova.

ILR explică pe autohtonul *bâlc* prin „mlaştină; vale îngustă şi mocirloasă în munţi". [ILR, 1969, p. 337]

Varianta *bălc*, în opinia lui Gr. Brâncuş, ar fi o formă mai veche. [Brâncuş, 1983, p. 42]

Este atestat cu varianta *bâlc* la 1644 într-un act de hotărnicie din Moldova. [EMR, III/ 2013, p. 591; Mihăilă, 2010, p. 220]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 337; Rosetti, 1983, p. 245] Rom. *bâlc* / *bălc* a fost apropiat de Al. Cihac (II, 714) de alb. *pellg*, *pellk* „groapă mare cu apă; loc unde marea sau râul sapă o adâncime mai mare; vale, depresiune". [Rosetti, 1983, p. 245, 581] Corespondentul albanez este general răspândit, avându-şi familia sa de cuvinte în limbă. [tot acolo]

În opinia lui Gr. Brâncuş, rom. *bâlc* trebuie comparat cu alb. *pellëg*, *pellëk* ce se regăseşte în cel mai vechi text albanez (Buzuku, *Meshari*, 1555), dată fiind prezenţa paralelismului fonetic *p:b*, păstratrea lui *-ll-* intervocalic netrecut la *-r-,* dovezi care fortifică poziţia de termen autohton în ambele limbi ca provenit din aceeaşi sursă comună. [Brâncuş, 1983, p. 42]

Ca termen autohton este apreciat de C. Poghirc [ILR, 1969, p. 337], Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 245], Gr. Brâncuş [Brâncuş, 1983, p. 41-42], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 312), N. Raevschii (SDE, p. 66) ş.a.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Aşa cum s-a arătat supra, apelativul *bâlc* are răspândire regională aflându-se în uz doar în Moldova. În toponimie însă este răspândit pe întreg spaţiul românesc, denumind locuri mocirloase, văi, pâraie, sate. [Brâncuş, 1995, p. 25] După cum constată Gr. Brâncuş cu referire la spaţiul de limbă română din dreapta Prutului, pentru apelativul *bălc* nu au fost înregistrate derivate. [Brâncuş, 1983, p. 41]

În dialectele din sudul Dunării nu este cunoscut.

II. Cuvântul lipseşte în DELM, însă îl aflăm înregistrat în atlase, texte dialectale şi alte surse.

ALRR. Bas. l-a notat cu forma mai veche *bălc,* pct. 69, 96, 119, ca varietate diatopică pentru noţiunea „limpeziş în baltă”, precum şi în îmbinarea *bălc de apă* notată pentru aceeaşi noţiune în pct. 165, 229. [ALRR. Bas. IV, h. 514]

DD înregistrează pe *bălc* s.n. cu sensul „groapă cu apă de ploaie, pe drum” în pct. 106, 119, 123, 175, 187, 189 (după ALM, într. 40) şi „glod subţire şi alunecos” în pct. 149, 157, precum şi în s. Pecişte, r-ul Rezina. [după ALM, într. 1942; DD I, p. 198] Pluralul *bălcuri* „băltoace de apă” a fost notat în texte folclorice înregistrate în s. Rădi-Cereşnovăţ, r-ul Soroca şi în or. Briceni. [AFM, 19/3/78/7; după DD I, p. 198]

Tot DD înregistrează derivatul *bălcău* s.n. „băltoacă mică de apă” în s. Goian, Criuleni şi în s. Doina, Cantemir. [AD; după DD I, p. 198]

TD. În *Textele dialectale* avem înregistrate ambele forme: *bălc*: „– Aŋ gasât i̯eu on bălc, i̯ara cu apî, da i̯ara ◡nghiaţatî oli̯acî.” [TD I/1, pp. 142, 143; s. Gruşca, pct. 63] şi bâlc notat prin derivatul oiconim Bâlhău într-o urătură: „Şî ni̯-aŭ dzâs: Ăsta-ĭ plugu dim Bâlhău Trag uo brazdî, rubla i̯eu, Şî m-an dus în drumu n"eŭ…”. [TD II/1, p. 23-24; s. Nijnie Stanivţî, pct. 15]

DTG. A. Eremia prezintă în DTG forma mai veche *bălc* s.n. cu semnificaţiile: „groapă cu apă acumulată din ploi” notat în s-le Cerlina şi Nimereuca, r-ul Sângerei; „baltă mică, bulhac” notat în s-le Bahmut, Meleşeni, Rădeni, r-ul Ungheni şi în s-le Budăi, Pocşeşti, Trebujeni, Vatici, r-ul Orhei. Dintre derivatele entopicului *bălc*/ *bâlc* dicţionarul dă pe *bălcan* „băltoacă mai mare de apă”, „lac mic sau iaz amenajat pentru creşterea peştelui” şi pe *bălcău* „băltoacă mai mare”, „groapă cu apă în lunca râului”, „teren îmbibat cu apă; mlaştină”, „heleşteu”. [DTG, 2006, p. 22]

În toponomastica locală avem s. *Bălcăuţi* în r-ul Briceni [Eremia, 2006, p. 40], înregistrat şi de Zamfir Arbore: satul *Bălcăuţi*, judeţul Hotin, volostea Stălineşti („Are un eleşteu mare”). [Arbore, 2001, p. 21]

B Â R

I. Onomatopee. Strigăt ce imită behăitul oilor.

DEX: *bâr*, interj. Cuvânt cu care se îndeamnă sau se gonesc oile.

Prin derivatul verbal *a bârâi* „a mâna oile, strigându-le *bâr*” este atestat la 1825. Înseşi interjecţia *bâr* este atestată la 1851. [Mihăilă, 2010, p. 304]

Cuvânt comun românei cu albaneza. Corespondentul albanez *berr, -i* s.m. denumeşte vite mărunte „berbec sau oaie, ţap sau capră; vită măruntă”. [ILR, 1969, p. 337]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Brâncuş admite ca „în româna comună să fi existat un apelativ *bîră* (*bără*) cu sensul generic pe care îl are corespondentul albanez. Dispariţia lui a fost determinată de concurenţa cu sinonimul latin”. [Brâncuş, 1983, p. 43] Ar fi de observat că interjecţia din română mai des este folosită în raport cu oile, mai rar în raport cu caprele şi celelalte animale domestice mărunte. Un derivat *bâră* s.f. „oaie” este înregistrat în câteva contexte fixe: *lapte de bâră*, *brânză de bâră* (având la bază interjecţia *bâr*). [Mihăilă, 2010, p. 221] În Moldova a fost notat derivatul *bârâiac* s.m. „miel”. [Brâncuş, 1983, p. 42]

Este considerat cuvânt autohton de către Gr. Brâncuş, Gh. Mihăilă, H. Mihăescu, G. Ivănescu, N. Raevschii ş.a.

Lipseşte în dialectele din sudul Dunării.

II. DELM notează pe *bâr* interjecţie. Cuvânt onomatopeic cu care ciobanul îndeamnă oile la mers. [DELM I, p. 199]

A fost notat în pct. 219 (harta „Jivină”) în îmbinarea *br, bâr*, *juvină!* cu explicaţia „se zice la o oaie slabă, slută”. [ALM I/1, h. 146]

DD înregistrează numai derivate ale interjecţiei *bâr,* anume: derivatul diminutival *bârâţî* s.f., pl. explicat prin „bârsane (oiţe)”: „La fântâna lui Tărâţă/ Numai capete de bârâţă” – versuri extrase dintr-un text folcloric cules în s. Caragaş, r-ul Slobozia (din stânga Nistrului) [DD I, p. 194]; derivatul verbal *bârâi* „a cicăli (pe cineva)” notat în s. Durleşti (astăzi suburbie a Chişinăului) [AD; după DD I, p. 194]; şi derivatul-interjecţie *bâreá-bâreá* „strigăt cu care se alungă gâştele” notat în s. Orlovca, reg. Odessa. [to acolo]

TD. Autohtonul *bâr* a fost notat de TD în refrenul unui cântec păstoresc din sudul Basarabiei: „Şî verdi o fᵘoaii leuştian, Bâr, ᵘoiţî, bâr, M-a făcut mama mocan, Bâr, ᵘoiţî, bâr…”. [TD I/2, p. 96; s. Dolinskoe, pct. 217]

ADCC a cartografiat interjecţia *bâr, bâr* pe mai multe hărţi de atlas pe întreg spaţiul anchetat.

Harta 69 „Strigăt de chemare a oilor” a înregistrat pe *bâr* în pct. 114 numai ca nume dat unei oi. Ca strigăte de chemare a oilor, pe hartă au fost notate formele derivate: *вы’рыс вы’рыс* (pct. 121); *выр’č’i’кы na na* (pct. 123); *выrčикы выrčикы* (pct. 125); *выr’šik выr’šik выr’šik* (pct. 126); *выr’š’el выr’š’el* (pct. 129) din R. Moldova şi sudul Basarabiei. [ADCC vol. 6, h. 69]

Ca varietate diatopică, interjecţia *bâr* se regăseşte printre strigătele de mânare (alungare) a oilor la păscut. Cu această funcţie interjecţia *выr* a fost notată în pct. 128. Cu aceeaşi funcţie au fost notate îmbinările *выr ыŋ’kolo* (pct. 120) şi *выr oa̯i̯*, *выr* (pct. 122, 123) în structura cărora se regăseşte. În pct. 127 a fost notată forma expresivă *выr r r* a interjecţiei examinate. [ADCC vol. 6, h. 70] La românii din Ucraina interjecţia *выr* a fost notată ca strigăt de mânare a oilor la păscut în pct. 78, 130, 131, iar în pct. 94 cu aceeaşi funcţie a fost notată forma derivată вы’ri̯a вы’ri̯a [tot acolo], pentru care cf. *bâreá-bâreá* „strigăt cu care se alungă gâştele” notat în s. Orlovca, reg. Odessa (v. DD).

Harta 71 înregistrează pe *bâr* în îmb. *bâr îŋ’kolo* (pct. 120), notată cu funcţia „strigăt de chemare a caprelor”. Cu aceeaşi funcţie, în pct. 121, este folosit derivatul *вы’рыс вы’рыс*. [ADCC vol. 6, h. 71] Ca „strigăt de mânare a caprelor la păşune” în pct. 120 a fost notată îmbinarea *bîr îŋ’kolo*, din structura căreia face parte interjecţia examinată. [ADCC vol. 6, h. 72]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Potrivit hărţii 73, pe care sunt înregistrate varietăţile diatopice folosite la chemarea mieilor, interjecţia *bâr* apare rar. Cu funcţia dată, au fost notate derivatele *вы'гыс вы'гыс* (pct. 121) şi *брыс брыс*. [ADCC vol. 6, h. 71] Cu acelaşi uz au fost notate formele derivate *быр'š'el быр'š'el* (pct. 129) şi *b^{i}'š'el b^{i}'š'el* (pct. 130) în sudul Basarabiei. [tot acolo] Ca strigăt de alungare a mieilor, interjecţia *bâr / быр* a fost notată în pct. 78, 130 şi 131 din Ucraina. [ADCC vol. 6, h. 74] În Republica Moldova forma *бырбыр* a fost notată în pct. 124, precum şi în îmbinările de cuvinte *быр, hai, быр* (pct. 120), *быр*, *кыр'lan di-aišia* (pct. 122), *быр*, *кыр'lanule* (pct. 123) din structura cărora face parte. În pct. 127, este în uz forma expresivă *быр r r*. *быр r r*, folosită de localnici şi la alungarea oilor. [tot acolo] Ca „strigăt folosit la alungarea iezilor" interjecţia *bâr* a fost notată numai în îmbinarea *быр, hai, быр* înregistrată în pct. 120 din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. h. 76]

Ar fi de remarcat faptul că de la interj. *bâr* au fost formate mai multe derivate cu semantică legată de creşterea oilor. Pentru spaţiul de limbă română a fost notat derivatul *bârcă*. Acesta a fost cartografiat pe harta **bIrka* cu semnificaţiile: (1) oaie (în general); (1.1) oaie cu lână scurtă şi deasă; (1.2) oaie cu lână lungă; (1.3) oaie care are ½ – 1 an; (1.4) oaie fără coadă; (1.5) oaie care dă puţin lapte; (1.6) lână subţire; (2) pelcică de oaie; (3) mâţişor (mâţilei) de salcie / răchită); (4) semnificaţii singulare. [ADCC vol. 6, h. 23]

În R. Moldova derivatul *bârcă* a fost notat numai în îmbinările de cuvinte: *ʺoaji быркы* cu sensul „oaie care dă puţin lapte" (pct. 114, 117) şi *ʺoaji bjarkы* cu sensul „oaie fără coadă" (pct. 127, 128). [tot acolo, h. 23] La românii din Ucraina acesta a fost notat în aceleaşi îmbinări: *ʺoaji быркы* cu sensul „oaie cu pete" (pct. 129) şi *ʺoaji bjarkы* cu sensul „oaie fără coadă" (pct. 131). [tot acolo]

B R A D

I. Face parte din fondul principal de cuvinte al limbii române. [Graur, 1954, p. 48]

Brad s.m., pl. *brazi*. Arbore din familia pinaceelor care creşte în zona muntoasă, înalt până la 50 m, cu tulpina dreaptă, cu frunzele în formă de ace de culoare verde închis, persistente, cu florile şi seminţele în conuri; *p. gener*. nume dat coniferelor. (DEX)

În limba română cuvântul are o mulţime de forme vechi,. Prima atestare o avem de la <1348 > prin derivatul *Bradel*, antroponim. Cu a. 1456, iunie 13 în Moldova este atestat derivatul *Brădăţel* (pârâu). [DERS, 1981, p. 22] Derivatul apelativ *brădet* îşi are primele atestări în anii 1498-1499, 1506. [după DTG, p. 27] Însuşi apelativul *brad* este atestat la 1490. [Mihăilă, 2010, p. 31, 303]

Cuvânt comun românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 337]. Comparabil cu alb. *bredh* „brad", un plural singularizat din vechiul < **bradh*. Forma/ varianta originară a cuvântului autohton este *braz*. [ILR, 1969, p. 337]

Majoritatea cercetătorilor în domeniu – Th. Capidan, Al. Philippide, G. Pascu, Al. Rosetti, C. Poghirc, I. I. Russu, G. Ivănescu, N. Raevschii, Gr. Brâncuş ş.a. – susţin originea autohtonă a cuvântului.

C. Poghirc şi Gr. Brâncuş presupun pentru româna comună forma *bradzu*. [ILR, 1969, p. 337; Brâncuş, 1983, p. 165]

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

La fel ca în albaneză, în limba română *brad* este o formă singularizată din pluralul *brazi* şi refăcut de timpuriu din varianta originară *braz*, vechi singular. (Vom avea: *bradzu* / *braz* sg. : *brazdi* / *brazi* pl. → *brad* sg.) Însăşi forma originară a fost atestată de două ori în antroponimia românească prin numele propriu *Brazu*. [Brâncuş, 1995, p. 26]

Este cunoscut în trei din cele patru dialecte ale limbii române: dr. *brad*, ar. *brad*, *brădic*, megl. *brad*, *brădet* cu atestări în onomastică: *Bradz-di-cireş*, *Curu-di-brad*, *Brădet*. [Mihăilă, 2010, p. 31]

II. DELM îl explică prin: Arbore din clasa coniferelor cu tulpina dreaptă, frunzele aciculare veşnic verzi şi coroană în formă de con. [DELM I, p. 177]

În limba română vorbită la est de Prut cuvântul este general cunoscut. Însă răspândirea lui geografică n-o avem înregistrată decât sporadic, deoarece în flora locală a R. Moldova bradul este plantat pe terenuri de amenajare ca element decorativ.

Atlasele lingvistice elaborate la Chişinău notează pe autohtonul *brad* pe h. 369 „Drug" ca varietate diatopică pentru noţiunea „drug" în pct. 25, 42, 51, iar în pct. 36, 41 *brad* se află în uz paralel cu termenul de origine latină *lemn*. [ALRR. Bas. III, h. 369]

O altă înregistrare pe teren a autohtonului *brad* o avem în ALM prin derivatul *brădar* (pct. 193) cu forma *bradari*^{i} s.f., pl. pentru noţiunea „ornament din lemn (la streaşină)". [ALM II/1, h. 536]

DD prezintă pe *brad* s.m. ca denumire a unui „ornament sub formă de linie curbă la o ţesătură în patru iţe" notat în s. Borisovka, reg. Odessa. [AD; după DD I, p. 156] Aceeaşi sursă prezintă pe autohtonul *brad* într-o „Conocărie, recitată de către un vornicel înainte de începutul mesei mici la mireasă" înregistrată în s. Teleşău, Orhei. [FPC; după DD I, p. 156]

DD înregistrează câteva derivate din familia de cuvinte a autohtonului *brad*: pe *bradanel* s.m. (bot.) „pedicuţă" notat în pct. 8, s. Ropcea, reg. Cernăuţi [Vocab. 1968; după DD I, p. 156]; pe *brădiş* s.n. „iarbă acvatică, care creşte în baltă" notat în s. Novosel'skoe, reg. Odessa [AD; după DD I, p. 165] şi pe *brădăriĭ* s.f. cu sensul învechit „cherestegerie" notat în pct. 223, s. Crihana Veche, r-ul Cahul. [TD I /2, după DD I, p. 165]

ADCC. În localităţile cu populaţie românească din Ucraina autohtonul *brad* a fost notat în îmb. *ģimpuri di brad* „cetină; ace care cresc pe copacii de conifere", (pct. 80, s. Dinăuţi, reg. Cernăuţi) şi în îmb. *frunze de brad* (pct. 131, s. Plavni (Barta), r-ul Reni, reg. Odessa). [ADCC vol. 4, h. 51] Aceeaşi sursă notează pe autohtonul *brad* pentru planta „ienupăr" în pct. 129 (s. Krutoiarovka, r-ul Reni, reg. Odessa). [ADCC vol. 4, h. 60]

TD. În *Textele dialectale* apelativul *brad* apare, mai cu seamă, în legătură cu obiceiuri, şi tradiţii şi sărbători. Volumele de *Texte dialectale* înregistrează cuvântul de substrat *brad* atât în localităţi din Maramureş şi reg. Cernăuţi, unde bradul este parte a florei locale, cât şi în R. Moldova şi sudul Basarabiei, unde *bradul* este plantat de om. Desemnând arborele conifer sau părţi ale lui, precum şi lemnul acestui arbore, apelativul *brad* a fost notat în mai multe localităţi: „[la Crăciun] bradu // tăt / sâ taĭĭ dim‿paduri / s-adúĉi… // în fiĭécari casâ la noĭ sâ puniĭ-aşa /…/ sâ‿puni / sâ‿mpodobiĭeşti tăt/"

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

[Gr. rom., Colincăuţi, p. 304]; „Vatajăĭi‿aduc mesî, prigatesc mesâli̯, împodog"esc pi‿la prag, taŭ vatajăĭi ş-aduc bradu, aşắ, cunun^{i} di brad la prag, ... ca s-sâ cun^{u}oascî, cî i̯esti nuntî”. [TD II/1, p. 39-40; s. Colincăuţi, pct. 19]

Ca atribut în cadrul ritualului de nuntă „Bradul” („Brădişorul”) a fost înregistrat în s. Bilicenii Vechi: „– pi urmî sî duŝ"i ş-aduŝ"i o găinî [cloşcă] friptî ş-o puni în farfuriĭi sî dzâcî bradu. Da bradu ŝ"i-i, ŝ"ini‿ştiĭi sî dzâcî bradu, un om saŭ un flăcăŭ. şî dzâŝ"i bradu, puni o băsmăluţî pi̯-un băţâşor aşắ di v-o doŭdzăŝ"i-triĭdzăŝ" di santimi. Ŝ"ini ĭe băsmăluţa ŝ"eia, dzâŝ"i bradu.” [TD II/2, p. 171-172; s. Bilicenii Vechi, pct. 71]; în s. Covurlui: „i̯esti un flăcăŭ, cari spuni i̯ertăŝ"i̯uni̯a, bradu spuni” [TD II/2, p. 280, s. Covurlui, pct. 179, v. p. 281]; „nunu şial mari spunând cuvintili [şi înşfacă găina], cî tari sânt voinic, ca bradu sî râdic.” [TD II/2,; s. Covurlui, pct. 179]; în Sănătăuca (pct. 70): „Ş-o râdicat ^{u}on‿bra^{ă}zâşor cu‿ba^{ă}smaluţî li̯agati pi‿dânsu. Şî bra^{ă}zâşoru ŝ"ela i̯ara j"i̯ucat di vorniŝ"el. O‿j"i̯ucat bradu ş-apu o spus: ę̆oftim, nuntaş, şî‿luaţ la‿masî”. [TD III/1, p. 96; Sănătăuca, pct. 70]

În alte contexte apare mai rar: „...avéu lesopolos /.../ di̯-éstẹ di braz” [Gr. rom., Utkonosovka, p. 43]; „no! drániţ ǵ/d'ě li̯emn //… apăi̯ mai̯ iŋcǫ́ĉe̯a s-o făcú‿dě brad/” [Gr. rom., Apşa de Jos, p. 335]; „...acọperişu... to^{d}‿di li̯emn /... aŋ cumparat brad dri̯ept /” [Gr. rom., Cartal, p. 20]; „/lˇe dădeu̯ o feliuţâ de pîne/ şî cu ĉai dĩ… /dį brắd// i̯-o dus anume̯a ca sâ mo̯arâ i̯ii̯ acóuló/” [Gr. rom., Proboteşti, p. 219].

Textele dialectale îl notează în poezia populară înregistrată pe teren: „În paduri supt-on brad Ŝ"ędi̯-on voĭnic suparat. cî mândruţa l-o lasat.” [TD I/1, p. 30; Solotvino, pct. 2]; „Aŭ dat domnu dumnădzăŭ, Cî din ficior aŭ răsarit Un brad vę́rdi aurit, ... Viţa tari frumos creştę́, Şî pi bradu cuprindę́”. [TD I/1, p. 57; Boianî, pct. 71]

Derivatul *brădărie* (vezi mai sus DD) a fost notat în Crihana Veche ca denumire a întreprinderii unde se procura lemnul: „Înainti ti duŝ"eĭ la negustor. Ti duŝ"eĭ, ^{u}o căruţî, doŭî, triĭ, cu bani în buzânari, la brădăriĭi... măsuram, atâta‿lemn în" trebî. [TD I/2, p. 130; Crihana-Veche, pct. 223]

Ar fi de observat că în sursele noastre avem notate mai multe derivate ale autohtonului brad: brădar (pct. 193), brădişor (pct. 70), bradanel (pct. 8), brădiş (s. Novosel’skoe, reg. Odessa), brădărie (pct. 223).

DTG. Derivate entopice le aflăm înregistrate de A. Eremia în DTG: *brădet* s.n. „pădurice tânără de brazi”, *brădinici* s.n., cu var. *brădiniş*, „loc acoperit cu plante acvatice” notat în s. Barta (Plavni) şi Satul Nou (Novoselskoe), r-ul Reni; *brădiş* „pădure de brazi”. [A. Eremia, DTG, p. 27]

Referinţe bibliografice:

1. ARBORE, Zamfir. *Dicţionarul geografic al Basarabiei*. Chişinău: MUSEUM. Fundaţia Culturală Română, 2001. 235 p.

2. BRÂNCUŞ Grigore. *Vocabularul autohton al limbii române*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983. 197 p.

3. BRÂNCUŞ Grigore. *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*. Bucureşti: S.C.CAROTRADING’94S.R.L., 1995. 118 p.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

4. COSNICEANU, Maria. *Nume de familii* (*din perspectivă istorică*). Chişinău: Pontos, 2004. 216 p.

5. DERS – *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române*. 1374-1600. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981. 368 p.

6. EMR II – Haşdeu, Bogdan Petriceicu. *Etymologicum magnum romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*. În: *Scrieri*. Vol. 13. Chişinău: „Ştiinţa", 2013. 678 p.

7. EMR III – Haşdeu, B. P. *Etymologicum magnum romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*. În: *Scrieri*. Vol. 14. Chişinău: „Ştiinţa", 2013. 603 p.

8. EREMIA, Anatol, RĂILEANU, Viorica. *Localităţile Republicii Moldova*. Chişinău: „Tipografia Centrală", 2008. 310 p.

9. GHEŢIE, Ion. *Baza dialectală a românei literare*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 695 p.

10. GRAUR, Alexandru. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954. 221 p.

11. ILR – *Istoria limbii române*. Volumul II. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969. 464 p.

12. MIHĂESCU, H. *La romanité dans le sud-est de l'Europe*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1993. 600 p.

13. MIHĂILĂ, Gheorghe. *Contribuţii la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. Bucureşti; Editura Academiei Române, 2010. 316 p.

14. PAPAHAGI, Tache. *Dicţionarul dialectului aromân*. *General şi etimologic*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963. 1264 p.

15. ROSETTI, Al. *Istoria limbii române*. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediţie definitivă. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986. 931 p.

16. RUSSU, I. I. *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970. 269 p.

17. SDE – *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*. Chişinău: Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, 1978. 678 p.

18. PHILIPPIDE, Al. *Originea românilor*. II. *Ce spun limbile română şi albaneză* Iaşi, 1925 (1928).

19. SCURTU, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 402 p.

S U R S E:

1. AD – *Arhiva dialectologică*

2. AFM – *Arhiva de folclor moldovenesc*

3. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск. 1. *Atlas dialectologic carpatic comun*. Volumul 1. Chişinău: „ŞTIINŢA", 1989. 196 p.

4. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 3. *Karpaski atlas dialektologiczny*. Tom 3. Warszawa: Res Publica Press Społka, 1991. 184 p.

5. ADCC ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 4. Львов, 1993. 182 p.

6. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 5.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)

Celokarpatský dialektologický atlas. 5 zväzok. Bratislava: VEDA, VYDAVATEĽSTVO SAV, 1997. 226 p.

7. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 6. Будапешт: Издательство ТИНТА, 2001. 214 p.

8. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 7. Белград – Нови Сад, 2003. 188 p.

9. ALM I/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul I, partea 1. Fonetica. Chişinău: 1968.

10. ALM II/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul II, partea 1. Lexicul. Chişinău: 1972.

11. ALRR. Bas. II – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul II. Chişinău: „Tipografia Centrală", 1998. 365 p.

12. ALRR. Bas. III – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul III. Chişinău: „Tipografia Centrală", 2002. 351 p.

13. ALRR. Bas. IV – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul IV. Chişinău: „Tipografia Centrală", 2003. 342 p.

14. DD – *Dicţionar dialectal*. Volumul I. Chişinău: „Ştiinţa", 1985. 269 p.

15. DELM – *Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti*. Volumul I. Chişinău: Editura „Cartea moldovenească", 1977. 847 p.

16. DEX – *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a. Bucureşti: Univers enciclopedic, 1996. 1192 p.

17. DLR – *Dicţionarul limbii române*. Tomul I, partea I. Bucureşti, 1913.

18. DTG – Eremia, Anatol. *Dicţionar explicativ şi etimologic de termeni geografici*. Chişinău: Ştiinţa, 2006. 235 p.

19. FPC – *Folclor din părţile Codrilor*. Culegere. Chişinău, 1973.

20. Gr. Rom. – *Graiuri româneşti din Basarabia*, *Transnistria*, *Nordul Bucovinei şi Nordul Maramureşului*. *Texte dialectale şi Glosar*. Bucureşti: „Bucureştii Noi", 2000. 531 p.

21. TD I/1 – *Texte dialectale*. Volumul I, partea 1. Chişinău: Editura „ŞTIINŢA", 1969. 243 p.

22. TD I/2 – *Texte dialectale*. Volumul I, partea 2. Chişinău: Editura „ŞTIINŢA", 1971. 214 p.

23. TD II/1 – *Texte dialectale*. Volumul II, partea 1. Chişinău: Editura „ŞTIINŢA", 1971. 303 p.

24. TD II/2 – *Texte dialectale*. Volumul II, partea 2. Chişinău: Editura „ŞTIINŢA", 1981. 306 p.

25. TD III/1 – *Texte dialectale*. Volumul III, partea 1. Chişinău: Editura „ŞTIINŢA", 1981. 251 p.

26. TD III – *Texte dialectale*. Volumul III, partea 2. Chişinău: Editura „ŞTIINŢA", 1987. 193 p.

27. *Vocab*. – *Vocabular regional*. – În: *Limba şi literatura moldovenească*. Chişinău, 1959-1978.

BDD-A30769 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:38 UTC)